

БОГ І ЛЮДИНА

З благословення і під керівництвом Високопреосвященного Архиепископа і Митрополита Володимира Стернюка книжку «Бог і людина» на основі фотокопій «Самвидаву» 1975 р. опрацював і поширював нелегально інж. Кость Панас. В 70-х – 80-х роках книжка мала успіх в колах української інтелігенції і служила посібником для вивчення Догматики семінаристам Католицької підпільної семінарії.

Видаючи перший том праці «Бог і людина», сподіваюся, що вона не втратила своєї актуальності і в наш час послужить поглибленню знань з Богословії для семінаристів і духовенства та послужить піднесенню релігійної освіти для, шукаючої істини, української інтелігенції.

о. Кость Панас

Зміст

ВСТУП	3
Розділ I	3
ЗАГАДКИ ЖИТТЯ.....	3
1. ДЛЯ ЧОГО ЖИТИ?.....	3
2. НАВІЩО ВМИРАТИ?	4
3. ДЛЯ ЧОГО ТЕРПІТИ?.....	5
4. НАВІЩО ЧИНИТИ ЗЛО?	5
Висновок	6
Розділ II	6
ВІДНОШЕННЯ ЛЮДЕЙ ДО ПРОБЛЕМ ЖИТТЯ	6
1. Люди, які не задумуються над цим питанням	6
2. Шукачі істини, які твердять, що знайшли її	9
3. Критерій	9
4. Наша мета	10
Розділ III	10
ОСНОВНИЙ ДУШЕВНИЙ НАСТРІЙ.....	10
Пошуки істини.....	10
Іти велід за істиною.....	11
Висновок	11
II ЧАСТИНА ФОН ЛЮДСЬКОЇ ДРАМИ.....	12
Розділ I	12
ВЕЛИКІ ВЕЛИЧИНИ	12
Розділ II	14
МАЛІ ВЕЛИЧИНИ	14
Розділ III	14
ГАМА ЧУДЕС ПРИРОДИ	14
Розділ IV	14
НОВИЙ НАСТРІЙ ДУШІ.....	14
1. Вміння захоплюватись	15
2. Прийняття тайни	15
3. Бути сприйнятливим	17
III ЧАСТИНА.....	18
ДІЙОВІ ОСОБИ ДРАМИ	18
Розділ I	18
ЛЮДИНА.....	18

Розділ II	18
БОГ	18
1. Існування Бога	18
2. Природа Бога	24
Розділ III	25
СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ БОГОМ І ЛЮДЬМИ	25
1. Бажання Божого втручання	25
2. Можливість Бога увійти в наше життя	25
IV ЧАСТИНА	27
ВІД СТВОРЕННЯ СВІТУ ДО ХРИСТА	27
Основні риси християнської відповіді	27
П'ять актів людської драми	27
Перший акт ДІЛО ТВОРЦЯ	28
Розділ I СТВОРЕННЯ	29
Розділ II ПОХОДЖЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО СВІТУ	29
1. Дані науки	29
2. Дані віри	30
3. Створення світу за Біблією	31
Розділ III	33
ПОХОДЖЕННЯ ЖИТТЯ ДО ПОЯВИ ЛЮДИНИ	33
А. Походження життя	33
1. Дані науки	33
2. Дані віри	33
Б. ПОХОДЖЕННЯ ВИДІВ ДО ПОЯВИ ЛЮДИНИ	33
1. Дані науки	34
2. Дані віри	34
Розділ IV ПОХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ	35
1. Дані науки	35
2. Дані віри	35
3. Біблійна розповідь	36
Розділ V ПОКЛИКАННЯ ЛЮДИНИ	37
1. Знати Бога	37
2. Любити Бога	37
3. Служити Богу	37
4. Служити самому собі	38
5. Служити іншим	39
6. Служити вільно	40
Висновки.	41
Розділ VI ЛЮДСЬКА ПРИРОДА	41
1. Наша оригінальність	41
2. Наші запозичення	42
3. Про деякі природні особливості нашої істоти	43
Висновок.	45
Розділ VII ЗАКОНИ ПРИРОДИ	45
А. Закони фізико-хімічні.	46
Б. Чудо	46
В. Природні закони людини	47
В. Совість	47
Г. Заповіді Божі	47
Розділ VIII ПРИРОДНІ ЛЮДСЬКІ СПІЛЬНОТИ	48
Другий акт	48
ЗАКЛИК ДО ВИЩОГО ЖИТТЯ	48
Третій акт	50
ПЕРВОРОДНИЙ ГРІХ	50

ВСТУП

Розділ I

ЗАГАДКИ ЖИТТЯ

1. ДЛЯ ЧОГО ЖИТИ?

Вже багато років минуло з того часу, коли я по чужій волі появився на світ, мов астронавт опинився на сферичному механізмі землі, приземлившись як муха на глобус, з цікавістю розглядаючись довкіл. Це враження, що я – нікчемна муха полишилось і понині. І усе, що я можу сказати поживши на цій кулі, а може, лиш прошепотіти в безмірному подиві, захопленні і моїй незбагненній розгубленості: ДИВНА ТО РІЧ – ЖИТТЯ!..

Довідався найперш, що куля, на якій я знаходжусь, за один день здійснює оберт довкола своєї осі із швидкістю десь із 1 000 кілометрів на годину. Описує довкіл Сонця еліптичну орбіту з середньою швидкістю 108 000 км. за годину. Що само Сонце в товаристві безліч своїх супутників, серед яких і наша Земля, рухаються у напрямку блискучої Веги, що знаходиться у сузір'ї «Ліри», уже зі швидкістю 70 000 км. на годину. Що десь з 4 000 зірок, якими я милуюсь вечорами, теж мчать з карколомними швидкостями в просторі космосу.

Ніщо у світі не знаходиться у стані спокою, хоча це твердження і перечить моїм враженням, бо зримо не бачу того шаленого гону, того нестримного танку на велетенській балетній сцені, де так гармонійно в такт під нечутну для мене музику вертаються тисячі прекрасних і сліпучих балерин – зірок.

І я, що пишу рядки, надійно прикований до однієї з них і разом з цим сателітом сонця верчусь, верчусь, верчусь... На завтрашній день, на той же час, земля зробить оберт навколо своєї осі, до того ж, промчавши сотні тисяч кілометрів міжзоряних просторів. І найцікавіше є те, що при цьому я нічого не відчуватиму...

Так роздумуючи і аналізуючи, я знову ж можу лише прошепотіти: ДИВНА ТО РІЧ – ЖИТТЯ...

День за днем проходить моє життя на земній кулі, я пересуваюсь і маніпулюю найрізноманітнішими предметами, опісля лягаю у ліжко, втрачаючи свідомість на декілька годин. В той час на другій півкулі половина людства, обласкана променями зійшовшого сонця, починає свою звичну метушню, проминає день і вони зновукладаються спати, а мене вже ласкає вранішнє сонце, зіскакую з ліжка, аби почати все заново...

І я свідомий, що так буде завтра і після завтра і я певен, що тут нічого не зміниться! Я живу тому, що в моїх грудях б'ється серце, воно в русі вдень і вночі, хоча я й не дав йому першого поштовху і не в силах зупинити його зусиллям своєї волі. 100 000 разів на день цей орган стискається і розширюється.

Хто ж запустив той механізм?

А ще подив мій будить те, що зачасту я живу зовсім не там, де знаходжусь. З одного боку почуваю себе локалізованим у визначеній точці простору, з другого ж, у мені є дух, що постійно покидає мене і переносить у найвіддаленіші точки всесенної. Цей же мій дух, що постійно разом зі мною перебуває у теперішньому часі, постійно досліджує і аналізує минуле і зорить у майбутнє.

Це не може не вражати! І тут переді мною, як і перед кожним постає питання: «Який сенс мого існування?»

Розбещено ж лінивий мозок інших, смакуючи у супокії земні благодаті, відчуваючи, що уживають їх крадькома, без віддачі, в затятій впертості твердять, що питання таке не існує. Життя прекрасне, то ж будемо жити!

Так, будемо жити. Та яким би вабливим не було життя і якими солодкими його радощі, я не можу відчутти задоволення і повного щастя, тому що кожен день наближає мене до болісної межі...

2. НАВІЩО ВМИРАТИ?

Як би я не прагнув, я не можу не думати про те, що життя моє врешті закінчиться, що невлотним, безвиключним є закон смерті. Він велить мені щезнути, не даючи можливості визначити ні дня, ні години мого відходу. Після двох чи трьох десятків тисяч днів, більш чи менш схожих до нинішнього, після декількох обертів Землі докіль Сонця, я щезну, як і прийшов. Вийшов з тіні і в тінь повернусь.

До мене мільярди істот перегукувались на планеті, що називається Земля: вони ходили, їли, працювали, сміялись, плакали і раділи як я; і жили вони часами у світлі ілюзій, і жахи переслідували їх, а скільки разів приходило розчарування! Велетенський, безіменний натовп родився, жив і помер, не полишивши найменшого сліду, навіть у людській пам'яті. Минуле відійшло і кануло в небуття:

Ріка часу в своєму плині
Змиває дії всіх віків
І в забуття кидає нині
Народи, царства і царів.

А коли що і остається
Від звуків ліри чи труби,
Іржею вічності зведеться...
І піде в ті ж самі гроби.

(Передсмертний вірш Державіна)

Ані римські легіонери, ні армії хрестоносців, ні орди татар, ні багаті каравани купців XVI ст., ні гвардія Наполеона, ні полки Суворова, – жоден з тих, хто був занесений у скрижалі історії не подають більше жодних признаков існування.

Все, що живе в наш час, без чого не мислимо (себе) і життя, включаючи врешті мене самого, певної днини застигне у мертвій нерухомості, а згодом перетвориться у прах і зникне.

Хіба свідомість цього не трагічна?

Після мене прийдуть на землю нові покоління, вони ще не існують, і все ж вони з'являться на землі. Ходитимуть вулицями, котрі я так любив, житимуть у будинку, який я називав своїм, цілуватимуться під деревами, де пройшло моє кохання, смуток хапатиме їх біля мого журливого потоку. А мене вже не буде і всього того я не побачу теж!!! Та й вони й уяви не матимуть про моє існування в минулому. І нині, думаючи про це, мені стає боляче, ранило мене їх байдужість. А поки що, перебуваючи у своєму відрізу часу, жонглюю думками про минуле і майбутнє, мов той весляр на блаженському човнику, б'ю веслами з обох боків і відходжу в потаємні глибини. Пливу, хоча це й уява, бо несе мене потік життя і знаю, настане день і човен мій потрапить у вир і затоне. Не можу не відчувати фатальність цього кінця, бо в такому протиріччі він з моїм шаленим прагненням жити!

Чому ж я мушу помирати?!

«Ніщо є людина, і ніщо є усе, що має кінець... Час мого життя не більше 80 років, ну скажімо 100; скільки ж було часу, поки мене не було; і скільки ще буде, коли мене не стане! Яке ж незначне місце займаю я у безодні часу! Я ніщо; цей маленький проміжок не може мене виділити із небуття, куди мені треба відправитись».

(Босне)

Нині я чиню опір тим, що намагаються мене звалити. Однак настане день і я перетворюсь у попіл, який поміститься у маленькій дитячій долонці.

Минув день і 200 000 одиниць людського племені кануть у небуття. 800 чоловік на годину, 133 за одну хвилину... Сумна статистика. Не кажучи вже про мимовільний жах, коли згадаємо, що лиш одна атомна бомба може забрати життя 200 000 чоловік. Однак, стільки ж щезає нас щоденно і в мирний час. Настане час і засумує за мною дзвін...

Для чого ж ця межа, коли я прагну до життя?

А врешті: чи знищить смерть усю мою істоту?

Чи смерть покладе край моєму існуванню?

Так чи ні? Бути чи не бути? Ось вона тривожна дилема, одне з рішень якої я мушу вибрати.

«Я можу погодитись з тим, що людина не буде заглиблюватись у погляди Коперніка, але, однак, кожному важливо знати, безсмертною чи смертною є твоя душа».

(Паскаль)

«Хочу тебе забути я, за тяжкою роботою моєю,

Але лиш мить одна і ти в очах моїх з бездонністю своєю»

(А. Фет)

«Люди, що не в стані вирятуватись від смерті вирішили, не думати про неї, аби стати щасливими. Це єдине, що їм вдалось винайти для своєї втіхи»

(Паскаль)

На превеликий жаль і це мені не помагає, бо нове питання порушує мій спокій.

3. ДЛЯ ЧОГО ТЕРПІТИ?

Та й справді, чому моє тіло, моя душа замість того, аби насолоджуватись невеликим періодом часу, який дано мені на життя, стають безсилими свідками того, як приходить терпіння в життя моє і моїх близьких, та й навіть полишається у них надовго.

Думаю про усі тілесні терпіння, що я переніс їх з дитинства, а ще більше про мої тривоги, розчарування, невдачі, втрати. Про заздрощі одних і невдачі інших, про боротьбу за існування, яку мені довелося вести.

Опісля, забуваючи про свої терпіння, я думаю про терпіння інших людей і намагаюсь з найбільшою чуйністю, на яку я тільки здатний вловити той мільйонно голосний стогін, що підіймається з землі.

Як не згадувати тут холодачі кров жахи з десятої симфонії Бетховена, чи з шостої патетичної Чайковського.

По-перше фізичні терпіння.

Моя уява заносить мене у тисячі клінік до лож терпінь недужих і прислухаюся до голосу терплячих як тих, кого доглядають, так і тих, хто того догляду не має.

Й прагну відчувати їх біль, заплющую очі і ставлю на своє місце сліпих всього світу...

Схиляюсь до ліжок тих, хто роками лежить у гіпсі, хоч так хочеться ступити хоч крок...

Я присутній при агонії тисяч конаючих, що чекають останній свою хвилину. Але терпіння їх не лише фізичні...

Й намагаюсь зрозуміти і моральні терпіння цих хворих і тих, що оточують їх.

Думаю про тих, замучених і тих, кого й нині катують у тюрмах і таборах, про мільйони «переміщених» з політичних мотивів людей, відірваних від своєї сім'ї і землі.

Думаю про моральні терпіння людей, що змушені доживати свого віку в будинку для перестарілих, про батьків, що не мають змоги прогодувати своїх дітей, про сплюндровані почуття, про зраджених чоловіків і жінок, про тисячі покинутих напризволяще дітей...

Нема на землі місць без терпіння, ніде не віднайти абсолютного життя... І в нас самих, хоча й бувають відносно спокійні періоди життя, то до них як додаток завжди приходить спогад про минулі терпіння, і ляк перед майбутнім.

«Як же існує терпіння, коли усі від нього тікають?

Ница сила людини, жоден з її проектів не здійснюється.

Її коротке життя лиш нагромадження терпінь і неминуча смерть, що нависла над нею».

(Симонід)

«Ти знаєш, що сказав

Прощаючись з життям старий Мелхіседек:

Рабом родився чоловік,

Рабом в могилу ляже

І смерть йому бодай чи скаже,

Для чого він пройшов долину повну сліз,

Терпів, ридав, журився й врешті щез...».

Коли б хоч в мене було переконання, що мої терпіння приходять до мене не з моєї волі, через незалежні од мене обставини і, що моєї вини в тім нема... Але себе не обдуриш, в скрижальях мого сумління виникає нове запитання:

4. НАВІЩО ЧИНITI ЗЛО?

Я не можу вважати себе безвинним і рідко поступаю відповідно до моєї людської гідності.

Хоч душа моя постійно прагне добра, однак я чиню зло. Відтак відчуваю себе одночасно винним і закутим у кайдани.

Відкіля таке роздвоєння? Відкіля я, загалом добра людина, часами мов зла сила шукаю зла і насолоджуюсь ним?

Розглядаю людей, що мене оточують. Хто б серед них мав відвагу заявити: «я безгрішний» – з певністю запанувала б над землею гробова тиша.

Однак я якнайглибше відчуваю, як було б добре не збільшувати з власної вини терпінь, що панують на світі, сіяти лише радість і чинити лише добро.

Якщо я так відчуваю, якщо воно в мені, то навіщо ж допускати злі вчинки?

Висновок

Усі ці запитання мене хвилюють. Їх не можна прирівняти до геометричних задач, які не мають жодного відношення до мого життя.

«Молодь, що знаходиться в пошуку, з тривогою звертає до нас свої погляди, намагаючись віднайти інтелектуальний синтез, який би зміг внести зміст і порядок в усе її життя. Поки не буде кінцевої належної відповіді на питання: яка мета життя, терпіння і смерті, полишеться враження, що земля обвалюється у вас під ногами».

(Пій XII – промова до членів конгресу філософів в 1946 р.)

«Прагнення повноти існування є основою людської тривоги, нашої життєвої журби. Це прагнення бути і страх перед небуттям ніколи не були такі сильні, як в наші дні. Цим, зрештою, пояснюється, чому в наші дні усі форми думки і мистецтва, які мають зв'язок з екзистенціалізмом, користуються таким успіхом».

(Левек)

Ні, тут справа йде про глибоко особисті і абсолютно природні запитання:

– я живу, я терплю, я чиню зло.

Усе це відноситься до мене. Цим питанням я віддаю більшу частину моєї діяльності.

Я намагаюсь продовжувати моє життя і якимось відсунути неминучу межу смерті – я намагаюсь уникати терпінь, а інколи навіть зла.

«Основне питання життя головним чином міститься в різкому, незрозумілому і болючому протиріччі, що існує між тим життям, якого людина бажає і життям, яке вона має.

Людину від тварини різнить якраз те, що життя для неї – проблема. Можна сказати, що людина стає людиною лише тоді, коли цю проблему усвідомить».

(Сюллеро)

Якщо в моїх грудях б'ється справжнє серце і, якщо мій розум чутливий до потреб других людей, я не можу забути про те, що ці ж проблеми виникають і в житті людей, які мене оточують і я не можу бути байдужим до їх терпінь і пошуків. Я свідомий, що було б благородно допомагати іншим розв'язати ці проблеми. Але, перш аніж братись за пошуки розв'язки, розглянемо коротко як люди реагують на ці проблеми.

Розділ II

ВІДНОШЕННЯ ЛЮДЕЙ ДО ПРОБЛЕМ ЖИТТЯ

1. Люди, які не задумуються над цим питанням

а) 3 причини свого виховання.

Питання про мету життя не ставилось ніколи в їх сім'ї ані в їх шкільні роки.

Це є причиною того, що деякі люди, хоча й обдаровані розумом, ніколи не ставили собі цього запитання.

Багато з них інстинктивно дослухаючись голосу сумління ведуть бездоганне, трудове і жертвенне життя. Такі люди гідні поваги. Не дивно, що коли питання про мету життя постає перед ними, ці люди без надуму приймають Бога і Його Волю.

б) Через легковажність.

Велика кількість людей, що знають про існування цієї проблеми, не турбуються про ясну, розумну і повну її розв'язку.

«Чому ви так фанатично прагнете зрозуміти звідки прийшли і куди йдете? Ви ніколи майже нічого не дізнаєтесь про це. Забудьте ці нісенітниці. Подібні питання – просто слабкість; спосіб вилікуватись од них простий – перестати думати про цю тему».

(Літтре – він повірив у Бога на смертній постелі)

Якщо я буду зупиняти перехожих і запитувати їх про мету життя, про те, чи задумувались вони над нею і чи віднайшли її, впевнений, що сприймуть мене за блаженного недоумкуватого і, зрушивши плечима почимчикують далі Але, коли я запитаю, як пройти на вокзал, чи де попоїсти кожен вкаже мені шлях. Як же це не логічно! Люди готові дати мені другорядні вказівки, а коли справа йде про головне питання життя, вони байдужі і ні пари з уст.

«На скількох людських могилах можна було б написати такі слова: тут лежать останки людини, яка ніколи не знала навіщо вона жила на землі».

(Бопп)

«Людська розсіяність походить від того, що увечері вони не знають, навіщо встали вранці і чому вони завтра знову ж розпочнуть цю облудливу процедуру».

(Донкер)

«У більшості людей очі відкриваються лише раз у житті – в хвилину смерті... і тоді поспішають зачинити прозрілим».

(Бордо)

Однак, жити треба, і тому кожна людина повинна знайти правильний підхід до проблем життя.

Яким практично буде підхід байдужих?

Він, звичайно, буде диктуватись зацікавленістю або капризом. Самі не обміркувавши проблем життя, вони справа і зліва цуплять уривки різних учень і, поєднавши їх як заманеться, зодягають цей блюзнірський плащ з кольорових латок. Це люди хамелеонячої породи, що постійно міняють свою барву, керуючись власним інтересом, смаком доби чи капризами своєї фантазії. От чому вони будуть і католиками, і протестантами, і комуністами, і капіталістами.

Католиками, тому що це відповідає сімейним традиціям; протестантами, тому, що мають потребу протестувати проти деяких приписів католицької Церкви, до якої вони, однак, належать; комуністами, коли краще поводить ся сусідові, а заздрощі очі печуть; капіталістами, коли треба захищати свою приватну власність.

Нині вони проголошують себе захисниками справедливості, тому, що самі стали жертвою злочинських махінацій, але завтра вони відкинуть ці принципи моралі, бо вони їх обмежуватимуть.

Гроші, що знаходяться в їхній кишені, видаються їм чимось священним, але вже сусідські належать, зрозуміло, найспритнішому. Вони скаржитимуться на нестачу робочої сили, але не захочуть мати дітей, проклинатимуть війну, але використають як можливо окупанта і союзника. Їхнє вирішення проблем життя, це жити з дня у день, змінюючи напрям в залежності від офіційного політичного курсу, а врешті – настрою. Бо для більшості людського племені головним є тимчасове, проминаюче, чуттєве.

«Духовне може бути в їх очах лише теоретичною істиною. В дійсності ж це неприглядний туман. Багато людей ніби сидять у чекальному залі, хоч вони й не чекають свого поїзду. В житті вони як знайди, що не знають, навіщо знайшлись, кому потрібні; мов тріски, підхоплені могутньою хвилею життя коряться темному інстинкту, що чіпляється за життя. Але робити їм у житті нічого. З дня у день вони влаштовують своє існування так, аби було воно найлегшим, найкращим і, боронь Боже, без тернин Працюють, коли необхідно для існування, але не більше, бо передбачують усе лиш до порогу, лише до щонайближчої мети Про смерть не думають взагалі. Живуть в якомусь постійному чеканні, не знаючи чого, звідки і коли чекають».

(Леклерк, «Діалог людини з Богом»)

«– Скажи ж мені, чи віриш ти у Бога?

– Залежно від обставин, о, сеньйор.

– Так бачу я, ти шельмуватий злочин»

(В. Толстой, «Дон Жуан»)

в) Задля передбачених ними наслідків.

Багато людей не вдаються у пошуки сенсу життя, бо багнуть, що коли істина відкриється їм,

то пов'яже їх моральними вимогами, яких вони бояться.

«Відхід розуму від Бога, зачасти є наслідком морального падіння. Під впливом пристрасті людина хоче, щоб Бог не існував і під тиском цього бажання вона врешті переконує себе в тому, що Бога нема».

(Дюплессі)

«Людина, що відходить від віри, зривається з ланця, що утримував її далеко від жаданих насолод. Хіба не здивую нікого з тих, що навчаються у наших учбових закладах, коли твердитиму, що початкова байдужість до релігії так званих вільнодумців має свій корінь у слабощах тіла, що пов'язана з відразою, яку вони відчувають перед необхідністю признання своїх гріхів на сповіді. Міркування, але якого характеру міркування! – впливають опісля, приносячи докази для підтвердження тези, яка була прийнята на самому початку з практичних понук».

(Бурже)

«Те, що трапилось із св. Августином, повторюється часто-густо з кожним із нас: втрата віри співпадає з пробудженням чутливості. Підлітка віддаляє від Бога не розум, а тіло. Безвір'я дає лише виправдання життя, яке він тепер веде»

(Л. Бертран)

г) Через матеріальні труднощі.

Звернемось тепер до категорії чесних людей, які отримали недостатню релігійну освіту і втратили віру тому, що матеріальні труднощі, постійна гонитва за заробітком забирає увесь їх час. Не легкодухість, не відмова від вимог істини, лише важкі умови життя перешкоджають зберегти їм живу віру.

Ті, що шукають і не знаходять.

До цієї категорії належать усі, люблячі істину, ті, що намагаються її віднайти, що готові усім пожертвувати задля неї, але все ще перебувають у стані пошуку.

Існують чесні від природи душі, які не прийняли християнського віровчення, або навіть не знайомі з ним, але живуть, оберігаючи строгі закони природної моралі і дають своїм ближнім чудовий приклад працьовитості, справедливості і любові.

«У багатьох протестантів моральний рівень життя перевищує їх принципи теоретичні, багато ж католиків ведуть життя значно нижче висоти їх вчення».

(Де Бональд)

«Усі ті, що вважають себе центром життя, насправді є безбожниками, навіть коли вони ходять до церкви. А усі ті, що поклоняються ідеалу – чомусь абсолютному, за яким вони признають право панування в їх діяльності і скерування їхнього життя – і які підтверджують існування вищого добра, є віруючими, навіть коли їх записали у списки безбожників»

(Аббат Жолі)

Ці душі є спадкоємцями двадцяти віків християнства, навіть тоді, коли вони цього не усвідомлюють.

«Є можливим, не належачи до Церкви, сприймати добрий вплив, що випромінюється з неї... Є душі, що зігріваються теплом, що йде від вогнища, існування якого вони відмовляються признавати».

(Де Моншей)

«Син може відмовитись від своєї матері, але й тоді полишається пов'язаний з нею біологічно. Так і людина, що знаходиться далеко від рідного дому, що став для неї чужим. Такий невіруючий ще чує, навіть не усвідомлюючи цього, відголосок християнської спадковості, що є в ньому і впливає на його рішення і вчинки».

(Папа Пій XII)

Що такі душі заслуговують наші симпатії – зрозуміло. Поряд з ними можна надібати й інших людей, які силою волі утримують себе у чітких рамках моралі. Інша категорія теж шукає істини, але, водночас, не може уярмити злих пристрастей, що полонили їх і з якими вони не мають сили боротись, бо не віднайшли істини. Адольф Ретте і Карл де Фуко вели впродовж довгих років негідне життя, хоча увесь той час і були у пошуках істини. І в той день, коли вони її відкрили, задля неї пожертвували усім.

Без сумніву, мало не щодня ми зустрічаємо людей, схожих з Ретте і Фуко в їх безвір'ї і неморальності. Осуджуймо гріх, але хай він не засліплює в нас ті прекрасні можливості, що затаєні в їх душах. В пошуках істини душа, яка хоча й не притримується правил моралі, є для нас більш привабливою, аніж та, що загрузла в болоті міщанства і благополуччя і ніколи не віднайде сили

відмовитись від житейських благ.

Таке життя, мов стояча вода, яку вже нічим не очистиш. Життя ж тих, що в пошуку, схоже на потік, який часами несе нечистоти, але на благодатному ґрунті стає прозорим і водограєм спадає зі скали істини.

«Господь не може не бути присутнім в тривозі душі, що шукає Його і йде до Нього. Він Сам у глибині серця скеровує її».

(Р. Шваб)

«Сама істина спонукує нас шукати істину».

(св. Макарій Єгипетський)

«Я прагну любити особливою любов'ю тих, кого народження, переконання або віра віддаляють від мене; щонайперше я повинна їх зрозуміти».

(Єлисавета Лессер)

2. Шукачі істини, які твердять, що знайшли її

У світі є безліч мислителів, які запевняють, що вони можуть дати вичерпну відповідь про мету життя: комуністи, християни, буддисти, екзистенціоналісти, мусульмани і т.д.

Поміж цими учителями треба зробити вибір, бо їх теорії повністю, або частково заперечують одна іншу і погодити їх неможливо, бо істина – одна.

Серед усіх вчень, що намагаються домінувати у світі, лише одне може бути правдивим, решта фальшиві, звичайно не цілковито, а лише частково, бо окремі елементи істини завжди входять в склад фальшивих вчень.

Але ж яке учення вибрати?

Ідеальним було би усі запропоновані світогляди піддати рішучому випробуванню, що б дало найсправедливішу відповідь. Чи ж можливий такий експеримент? Чи існує критерій, при допомозі якого можна судити про вартість даного світогляду?

3. Критерій

Він існує: запропоноване рішення повинно дати розумну, повну і гармонійно поєднану відповідь щодо усіх аспектів життя; більше того, необхідно, щоб воно стосувалось усіх людей; зрештою у всіх обставинах життя воно повинно залишатись тотожним самому собі.

Вирішення найважливіших проблем життя

Не так вже й важко виробити рішення, яке б відносилось лише до одного аспекту земного життя. Наприклад, опрацювати нову систему розподілу матеріальних благ, не турбуючись про мету самого життя і про існування потойбічного світу.

Можна створити новий порядок життя, який відповідав би соціальним потребам людей, але обминав би мовчанкою проблему людського терпіння.

Ми могли б продовжити перелік, але це надто легкий спосіб обминати труднощі. Перед нами ж інше завдання – необхідне учення, яке розкривало б не лише мету життя, а й проблеми терпіння і смерті, яке б висловилося про існування замогильного життя, яке б не нехтувало ані індивідуальними, ані соціальними проблемами, дало б відповідь на питання про походження зла, яке б не полишило поза увагою жодного з аспектів нашого реального життя.

Це вчення не повинно робити з нас моральних калік, а, навпаки, надихати і будити усе світле і прекрасне, що є у природі людини.

«Ніхто не може розв'язати проблем життя, якщо він попередньо не вирішив проблему терпіння. Якщо ж християнин, і лише він, здатен розв'язати цю проблему, то він єдиний може зрозуміти ціль життя».

(св. Леклерк)

Але нехай не здивує вас, що пошукувана розв'язка складна і не одразу зрозуміла. Життя само по собі складне і багатогранне. Тому з самого початку треба віднестись з недовір'ям до занадто спрощеної розв'язки.

Застосування його до усіх людей.

Тут також можливі різноманітні увертки. Не важко, наприклад, задовольнити тих, хто володіє маєтностями і виділяється бездоганним здоров'ям, але правдиве розв'язання питання повинно

підходити для всіх без винятку: багатим і бідним, здоровим і хворим, молодим і старим, талановитим і безталанним, задовільняти і ділка і паралітика.

Тотожність самому собі при усіх обставинах життя.

Розв'язання питання повинно підходити як у мирний час, так і у час війни, як у благополуччі, так і в біді. Воно повинно повністю підходити до радощів і випробувань мого життя, незалежно від того, чи я на волі, чи в несправедливому ув'язненні, утопаю в добрі чи доведений до жебрацтва, в тихій заводі ловлю рибу, чи у відкритому полі під налітом бомбардувальників. Вчення, яке треба було б полишити в якийсь період мого життя, наприклад, при наближенні смерті, тому що до цих обставин воно більше не підходить, таке вчення виявило б свою власну неспроможність.

4. Наша мета

Ми, зрозуміло, не в стані розглянути усі, запропоновані людством розв'язки і застосувати до кожного з них подані нами критерії, для цього не вистачило б життя. А жити потрібно уже сьогодні, а значить, зупинитись на якомусь рішенні.

Ми розглянемо лише християнське учення, і все ж ми прийдемо до переконливого висновку: християнська розв'язка проблеми переможно витримує випробування. Вона насправді дає таке тлумачення життя, яке повністю відповідає дійсності, не нехтуючи з жодних її аспектів. Її можна пропонувати кожній людині доброї волі, незалежно від їх віку і соціального становища; можна стосувати до будь-яких обставин життя. Аби довести незаперечність цього твердження, досить чітко і ясно викласти християнське вчення. Коли ж існує лиш одна справжня розв'язка питання життя, чи не повинен тоді й читач зробити висновок, що християнська розв'язка є відповіддю, якої ми шукали. Зрештою, висновки робить для себе кожна людина зокрема.

Не важко буде заперечити: «але ж так багато людей, які твердять протилежне тому, що твердите ви»! Звичайно ж, але питання від цього не зміниться. Кому ви повірите? Яке приймете рішення?.. Ваше заперечення істини ставить не нас, а вас у скрутне становище, тому що примушує зайняти певну позицію і зробити вибір.

Розділ III

ОСНОВНИЙ ДУШЕВНИЙ НАСТРІЙ

Після вияснення трагічного аспекту людського існування, розглянувши відношення людей до проблем життя і встановлення критерію її розв'язання, скажемо декілька слів про той настрій душі, в якому повинна знаходитись людина, аби знайти істину.

Пошуки істини

Передовсім треба прагнути знайти істину. Це прагнення полягає в постійному напруженні думки і загостренні усіх чуттів, в постійному збудженні свідомості, які готові прийняти істину, якою б вона не виявилась і відкіля б не походила. І, найголовніше, докласти максимум зусиль, аби бути самим собою.

Такий душевний настрій основа всього. Бо коли не буде любові до істини, любові, яка б просякла усе твоє єство, то облудливі принципи, які панують тепер на світі швидко заведуть нас на свої манівці.

«Істина у наш час настільки оповита туманом, а брехня так міцно закріпилась, що лише ті, хто люблять істину можуть її пізнати».

(Паскаль)

«Таємниця енергійного характеру лежить у силі переконань. У безпринципних людей воля пристосовується до вигоди».

(Е. Каро)

Слова мавра французькому письменникові А. Сент Екзюпері:

«В твоєму розпорядженні літаки і радіо, французький офіцер, але ти не маєш істини.

Навіщо літаки і радіо, французький офіцер, коли в тебе нема істини? Можна куди завгодно полетіти літаком і що завгодно передати по радіо, але з якою метою летіти і що передавати?»

(С. Л. Франк)

Іти вслід за істиною

Окрім цього потрібно мати силу волі, аби йти за істиною, незважаючи на жертви, яких вона вимагає і переборюючи власні слабощі.

«Християнське життя не полягає у признанні принципів: воно є справжнім життям і признання його істини розумом є лише першим етапом».

(св. Леклерк)

«Пер Гюнт був схожим до цибулі, яку можна чистити, так ніколи й не дійшовши до твердого ядра. Життя його було чередуванням місяців і років. Роки розвіялись за вітром мов кульбабові парашутики. На його могилі можна було б написати: «тут похоронений ніхто».

Аби виробити у собі силу волі і постійно прямувати за істиною, необхідно віддати нашу волю постійним і довготривалим вправам бути терпеливим і привчати себе до вольових дій; навчитись відмовляти собі навіть дозволених утіх (лише тому, що я так хочу), не кажучи, що слід категорично відкинути усе, що перечить моральним законам.

Необхідно хоча раз на день приносити жертву, відмовляючи собі у найнасушніших потребах: одмовитись од обіду, чи обмежити себе в курінні, підняти вранці на світанку, коли саме хочеться спати, вдягтись у найскромнішу одягу, аби не привернути нічиєї уваги і т.д. Так поступово людина вчиться володіти своїми прагненнями. Згодом завдання будуть усе складніші і така аскетична школа зробить нас здатними до сприйняття істини і до неухильного прямування за нею.

«Робіть кожного дня що-небудь з тої простої причини, ; що ви не хочете цього робити; і коли прийде страшний час випробування, він не застане вас беззбройними».

(В. Джемс)

Що б ми не думали, істина вимагає від нас жертв, треба бути готовим сплатити за усю радість життя на світі.

«В шуканні істини страшне те, що інколи ми її знаходимо».

(Сертильянж)

«Бог сотворив нерозлучних брата і сестру: істину і невідність, і я не думаю, що через брата добре було б задушити сестру».

(Лямене)

«Сила волі необхідна, аби йти за істиною, але ще більше, аби підійматись після падіння».

«Було б легкодухістю вважати себе імунізованим лише тому, що ми виявили в своїй душі гарячу любов до істини; воля людини коливається немов барометр, а на нашому шляху стільки ям і вибоїн і не кожен можна обійти. В таких випадках дуже важливо мати мужність підняти після падіння і, незважаючи на невдачі і помилки продовжувати свій шлях».

«Усі труднощі полягають не в починанні, а у відновленні початого після падіння; лише ті, хто знову починають – закінчують».

(Пірме)

«Не лякайтесь невдач; перша необхідна для тренування волі, друга може бути корисною, коли ж ви підійметесь після третьої невдачі, то ви людина».

(Базен)

«Наша щирість повинна полягати в постійному поновленні нашого прагнення до щирості».

(Абат Флор)

Висновок

Щоб віднайти розв'язку проблеми життя, необхідно любити істину і бути готовим йти за нею, незважаючи на жодні перешкоди. За словами святого Томи, – йти до істини треба усією своєю душею.

Нашим існуванням повинна керувати наша душа, а не тіло. Душа в її троїстому складі – розуму, почуття і волі – повинна створити у нас єдиний світогляд, непереможений динамізм і внутрішній порядок, які притаманні сильним особистостям і діловим характерам.

«Питання порядку – основне питання у житті людини. Людину розривають тисячі різноманітних захоплень і прагнень. Усіх їх необхідно об'єднати, визначити їх відносну вагу відносно

принципу єдності і підпорядкувати їх закону єдності, який є початком порядку... Подвійна проблема – ідеологічна і практична – знати, яким повинен бути порядок і здійснити його».

(св. Леклерк)

II ЧАСТИНА ФОН ЛЮДСЬКОЇ ДРАМИ

Перш, ніж викласти християнський світогляд, зупинимось на декількох моментах, споглядаючи сцену, на якій розігрується драма нашого існування. Цим спостереженням ми розвинемо у собі нові настрої душі, істотні для наших подальших пошуків.

Розділ I

ВЕЛИКІ ВЕЛИЧИНИ

Ми вже говорили про зорі, серед яких наша земля крутиться немов бджола у великому рою, повернемося же до них. Сьогодні увечері, вдихаючи п'яні аромати, я дивлюся в безхмарне небо. Там угорі усе застигло в нерухомості і здається таким близьким...

Які ж оманливі мої враження! Світила рухаються і з величезною силою притягуються одне до одного.

Вас цікавлять цифри?

Швидкий поїзд може рухатись із швидкістю 40 м/сек., літак – 300-900 км/год., артилерійський снаряд – 900 м/сек., а Земля обертається довкола Сонця із швидкістю 108 000 км/год., або 30 км/сек. Інші небесні світила теж рухаються з карколомними швидкостями, але вигляд неба полишається незмінним.

Вергілій у своїх «Георгіках» описує сузір'я «Гіад» і через дві тисячі років ми бачимо його таким, яким описано у Вергілія. В той час, зірки, які складають дане сузір'я перемістились відносно нас на мільйони і мільярди кілометрів. Усе це налаштовує на мрії...

Перенесемось у міжзор'яні простори світловим променем. Як знаємо, він проходить зі швидкістю 300 000 км/сек. Можна було б подумати, що з такою швидкістю сонячний промінь проходить до нас за 2-3 сек. Насправді ж йому необхідно більше 8 хвилин.

Земля відбиває сонячне проміння. Ну що ж. подібно Гуліверу вхоплюсь за один з цих променів і пересічу небесний простір із швидкістю 300 000 км/сек.

Через 1,3 сек я досягаю Місяця, через 8 хв. я вже на Сонці, потрібно ще декілька хвилин, аби вийти на орбіти планет, що оточують Сонце. Я хочу скеруватись до зірки, яка найближча до нашої сонячної системи. Це не повинно бути дуже далеко! Але проходять секунди, хвилини, години, закінчується день, а я ще не дібрався. Дні минають за днями, тижні за тижнями, місяці за місяцями і, не дивлячись на карколомну швидкість сонячного променя, я ще не дібрався. Ось проминув уже рік, і, хоч позаду 9 400 млрд. км., цілі не видно. Щоб спростити рахунки, вчені називають світловим роком простір, який проходить за рік сонячний промінь світла. Тільки на кінець 4 року я, як метеор, досягаю свого місця призначення і приземлююся на зірці «Проксіма Кентавра». Це 40 000 мільярдів кілометрів од нашої планети. Між цією зіркою і нашої Землею лежить безодня, в якій немає слідів небесних тіл і тільки інколи зустрічається злива каміння, яка перетворюється в дощ падаючих зірок, коли вони перетнуть нашу атмосферу.

Наступна зірка – «Альфа Кентавра» знаходиться від нас на відстані 4 років і 128 днів. Її можна бачити неозброєним оком, але вона теж знаходиться у другій півкулі. Найшвидшим метеорам потрібно 5 000 000 років аби досягти її. Отже, навіть за чотири світлових роки ми не досягнемо жодної з 3 000 зірок, промінням яких ми милуємось щоночі. Але продовжимо нашу мандрівку і виберемо добре відому усім нам Полярну Зорю. Вона лукаво споглядає на нас нинішнім вечором і на це є причини, бо ж знаходиться від нас на відстані 47 світлових років. Отже, світло, що його бачимо сьогодні, випромінене 47 років тому. Коли б в день мого хрещення сонце освітило б своїм промінням моє біле вбрання, я через 47 років міг би з Полярної Зірки спостерігати, як наді мною виконували Тайну Хрещення.

Але, навіть досягши Полярної Зорі, я зробив би лиш декілька кроків у вселенну. Сучасним

телескопам доступні 1,5 мільярда зірок, і чим більш вони вдосконалюватимуться, тим більше зірок ми побачимо.

«Найближче до нас скупчення зірок Молочного (Чумацького) Шляху настільки віддалене від землі, що світло його досягає нас приблизно через 18 400 років. Отже, ми не бачимо, яким воно є тепер, а лиш яким було 18 400 років тому, то значить набагато раніше, аніж людина вийшла з первісного стану. За час, протягом якого промені цих зірок здійснювали свою мандрівку, щоб дійти до нас, здійснилась уся історія людства; 660 поколінь людей родились, жили і померли. Були засновані і канули в небуття імперії...

Це скупчення містить сотні тисяч зірок, більшість яких випромінює світла набагато більше, ніж Сонце...

«Коли б на нашому скупченні були мешканці і серед них астрономи, які вивчають нас, як ми вивчаємо їх, то орбіта, яку описує щорічно Земля навколо Сонця, здавалась би їм з голівку шпильки, яку спостерігають на віддалі 640 км».

(Джемс Джінс)

Наука холоднокровно продовжує бомбардувати мене цифрами: найвіддаленіше скупчення зірок Чумацького Шляху знаходиться на віддалі 185 000 світлових років; в безкрайніх небесах інші вселенні, схожі на нашу, теж складаються з сотень мільярдів зірок, тобто сонць; астрономи спостерігають в наш час 40 000 таких вселених, але астрофізичними фотографіями їх зареєстровано декілька мільйонів.

Одна з таких вселених – велика спіральна туманність Андромеди – єдина котру бачимо неозброєним оком. Вона діє на сітчасту оболонку моїх очей завдяки світлу, яке мандрувало 900 000 років, аби дійти до мене, а найвіддаленіші туманності, видимі в телескоп, знаходяться на відстані не менш 140 000 000 світлових років. Ці спіральні туманності віддаляються від нас із швидкістю 8 000 км/сек.

Я спробую тепер з однієї з цих туманностей розглянути місце, яке займає в просторі сонячна система і місце Землі, в цій системі, на цій Землі Європу... мою країну... місце, де я живу, і, врешті, себе самого... Зі своїми проектами, страхами, амбіціями, гонором, особистими порахунками... Це щось таке мізерне, незначне, а по-справжньому, то взагалі – ніщо.

«О суетна людино! Наділена мізерною владою, ти розігруєш перед небесами такі сміхотворні комедії, що могла би примусити плакати ангелів».

(Шекспір)

«Філіп або Олександр падає з коня на пісок і, видячи тінь од свого тіла, скрикує: «яка мала людина в порівнянні до світу!»

(Леклерк)

«З цього можна пізнати, наскільки жалюгідною є людина!»

(Петро I, вмираючи у страшних муках)

Такий «погляд здалеку» звичайно однобокий. Читач сам відчуває, що він є більше як ніхто і ніщо. Але все ж з вищесказаного він повинен зробити висновок, що вартість його аж ніяк не може бути кількісного характеру! Це ми якраз і хочемо доказати.

Автомобіль, що проїздить по проспекту, здіймає за собою трохи пилу... Одна з цих порошин, коли її спостерігати з місця, де я знаходжусь, більша за Землю, яку видно з туманності Андромеди На цій порошині і живе більше двох мільярдів людей і тут проходить моє життя.

«Коли я думаю про той малий простір, який я займаю і коли думаю про загублені у безконечності простори невідомі мені, і яким невідомий я, то лякаюсь і дивуюсь, видячи себе тут, а не у іншому місці. Хто закинув мене сюди? З чийого наказу це місце і час призначені для мене?»

(Паскаль)

Це, що ми розглянули до цього часу, будить в нас подив, однак, якщо після великих величин ми перейдемо до малих, наше здивування зросте ще більше.

Розділ II

МАЛІ ВЕЛИЧИНИ

Я користуюся авторучкою, яка складається з ебоніту, міді і гуми і запитую сучасних вчених, що вони можуть сказати відносно неживої матерії.

Вони відповідають мені, що усі матеріальні тіла цілого світу можна звести до 92 елементів, що усі ці елементи складаються з атомів. Що ці атоми можна прирівняти до Сонячної системи, в центрі якої знаходиться ядро – Сонце, яке, звичайно складається з протонів, які мають позитивні електричні заряди і нейтронів, які не мають зарядів: довкруги цього ядра повертаються зі швидкістю 297 000 км/сек електрони, заряджені негативно.

Повіdomляють мені, що грандіозна енергія утримує ці електрони на орбіті їх сонця і що збільшивши енергію ядра, ми одержимо енергію виняткової сили, що кубічний міліметр неживої матерії складається з мільйонів цих маленьких сонячних систем.

Наука спокійно завіdomляє мене, що, розчіплюючи ще краще атом, в ньому відкривають четвертий вид частин, які називають мезонами і котрі мають дуже дивні властивості... Які далекі ми тепер від безпосередніх сприйняття наших відчуттів. Який дивовижний світ розкрився перед нашим взором!

«Атоми... ці найдрібніші частини, секстільйони який вміщуються в кубічному міліметрі! Секстільйони! Іншими словами 7 мільйонів людей, які підраховують по два атоми в секунду, і які працюють по 12 годин на день, повинні б працювати більше ніж 100 років. А електрони обертаються навколо Сонця (ядра) і здійснюють 500 трильйонів обертів на секунду... це значить більше обертів ніж проминуло секунд з часу християнської ери».

(Еймс)

Безмежне небо схиляє нас до мрій, а відкриття, зроблені нами в глибинах матерії втілюють у нас зрозумілий неспокій: мова йде не лише про далекі зорі, а про звичайні предмети нашого користування, які є навіть на моєму письмовому столі: чорнильниця, книга, стілець, на якому сиджу...

Відносно зоряних громад ми тільки атоми; відносно атомів – ми громаддя»

(Сертильянж)

Розділ III

ГАМА ЧУДЕС ПРИРОДИ

Проміж мікро- і макрокосмосом розкинулась на поверхні землі незчислена гама чудес, досить розплющити очі і ви помітите їх на кожному кроці. Пелюстки квітів, крило метелика, листок, павутиння, сніжинка – скільки дива у, всьому тому! Цілої бібліотеки не вистачить, аби помістити подібні дива природи. Незмінний подив будить в нас рослинний і тваринний світ: праця мурахи, бджоли. А мікрофлора, мікроорганізми! А що вже казати про світ мікробів, що мандрують по воді і суші, ширяють в повітрі і знаходять пристанище у нашому організмі! Але про все це читач може детально дізнатись з книг по ботаніці та природознавства.

Те ж, що ми сказали про фон життєвої драми, дозволяє нам вивести деякі повчання.

Розділ IV

НОВИЙ НАСТРІЙ ДУШІ

Те, що ми розглянули вище, приводить нас до нового душевного стану: вміння захоплюватись, признавати існування тайни і відкривати їй свою душу.

1. Вміння захоплюватись

На превеликий жаль матеріальні турботи та егоїстичні інтереси зачасто перешкоджають нам помічати довколишню красу, яку можна спостерігати на кожному кроці. Нас манить ілюзійне мирське щастя і дрібні прибутки і тому ми часто стаємо короткозорими. Але вистачить лиш зусилля, аби розбити кайдани, в які нас закувало буденне життя, і перед нашим зором нараз відкриється дивовижний світ у всій своїй величі і красі.

«Ознакою посередності є нездатність до ентузіазму».

(Декарт)

«Цінність людини визначається її здатністю дивуватись і захоплюватись».

(Сп. Дюпланлу)

Чому ж ця здатність дивуватись так необхідна для наших майбутніх пошуків? Ми з дитинства звикли до викладених тут істин і ризикуємо втратити здатність сприймати прекрасне, попросту уподібнюємось до селян, які не помічають довколишньої краси своєї місцини.

Споглядання світу і усіх його красот може підтримувати у бадьорому стані душу, що здатна захоплюватись. Ось тому ми й зупиняємось на цьому питанні.

2. Прийняття тайни

Ми повністю занурені у тайну, на кожному кроці зустрічаємося ми з нею на сцені світу. Давно проминув той час, коли учені мужі припускали, що усе можна витлумачити з погляду науки. В XIX столітті, засліплені першими досягненнями і відкриттями, рухачі наукового прогресу мріяли стати самодіяльними в усіх сферах і навіть нав'язати свої закономірності самому Богу; вони, схоже, вживали вислови, над якими в наш час можна лише посміятись.

«В сучасному світі немає більше тайн».

(Бертолет)

«Останнє слово сучасної науки – науково організувати людство. Немає сумніву в тому, що розум, організувавши людство, організує і Бога».

(Ренан)

Вчені нашої доби стали обережнішими.

а) По-перше вони звели до точних меж поле своїх дослідів.

«Справжній вчений, не задумуючись твердить, що його методи недостатні для задоволення усіх потреб людської душі».

(Лекторню, член французької АН)

«Якими б не були в майбутньому успіхи алгебри і аналізу, великі проблеми існування Бога і безсмертя душі завжди будуть за межами, куди сягають їх формули. Найбільший геометр світу тямить у цих питаннях не більше учня початкової школи».

(Гурса)

б) Вчені теж усвідомлюють, що їхню науку треба розрізняти на експериментальну, яка базується на констатуванні фактів і умоглядну, яка намагається пояснити їх. Пояснювання фактів часто є гіпотезами і в багатьох випадках їм довелося, або ще доведеться розпрощатися з теоріями буцім-то добре обґрунтованими, аби краще охопити факти, які не поміщаються у їх синтез.

«Наука – кладовище гіпотез»

(Леметр)

Всесвітнє тяжіння, електрика, тепло, світло, колір, останні основи матерії – все це лишається таємницею в очах учених. Вони лиш встановлюють їх існування і спостерігають дії та наслідки, але вони не знають, які є глибокі їх основи.

«Неможливо діяти до першопричини: існування з самого себе і гармонії існуючого, таємниці думки і життя, таємниці скрізь – ось достатні підстави для того, щоб наука проголосила своє неучтво».

(Джордж Клод)

«Добре відомі закони падіння тіл, але невідомі причини руху. Спостерігаючи усе, що відбувається, аж ніби маси притягують одна одну, без жодного доказу (без математичного доведення) приписують матерії під іменем всесвітнього тяжіння таємну притягальну властивість, схожу на снотворну дію опіуму. Це саме можна сказати про тепло, світло, струм. Розчарувавшись у можливостях будь-коли проникнути у глибину цих явищ, людський розум складає гіпотези для їх пояснення і ховає своє невиліковне неучтво під міражем слів»

(Лаллеманд, член французької АН)

«Усі науки межують з непізнанням: усі науки повні загадок і в більшості випадків таких, котрих несила розв'язати; усі вони швидше вказують на існування тайни, аніж їх пояснюють».

(Терме)

«Я не знаю, що думає світ про мою роботу, але після власного уявлення у своїх наукових дослідженнях, я лише дитина, яка бавиться на пляжі.

Іноді я, можливо, знаходив кругліший за інших камінець, або гарнішу аніж мої друзі раковину, але океан істини завжди полишався тайною в моїх очах».

(Ньютон)

в) Врешті стало прийнятим говорити, що таємниця росте в міру того, як прогресує наука. Кожне нове відкриття лише продовжує список питань, які постають перед людським розумом.

«На будь-яке запитання, що ставить експериментатор, наука дає відповідь, але ця відповідь підіймає двадцять нових запитань. Наука передовсім – школа скромності і щирості».

(Дарсонваль)

«Як би далеко наука не поширювала своїх завоювань, її галузь завжди залишається обмеженою. Таємниця оплітає її на усіх відвойованих межах. І чим далі протягнуться її кордони, тим більше таємниць її оточать».

(Н. Пуанкаре – математик)

«На широкій периферії сучасних наук запитання виникають у дивній подиву кількості і кожен новий крок збільшує їх число до запаморочливих розмірів. Кожне нове відкриття ставить декілька нових знаків запитання і відповідь на кожне з тих запитань не може не викликати нової лавини запитань».

(Жолі в книзі «Дивний ризик віри»)

Таким чином ми усюди зустрічаємося з таємницею і вчені охоче погоджуються з цим. З нашого боку було б безпідставною претензією прагнути будь-якою ціною виключити таємницю з нашого життя.

Християнське роз'яснення проблеми життя, що буде викладене у цій книзі, також має декілька таємничих елементів, які недоступні чистому розуму (і ми пояснимо, чому так повинно бути). Але чи означає це, що необхідно відразу відкинути її лише тому, що в неї входять елементи, що підлягають перевірці розуму, правдивість яких буде гарантована найвищим авторитетом – Богом?

Керуючись чим я можу відхилити їх від розгляду? Хіба тим, що їх глибокий зміст для мене недоступний, в той час, коли я щоденно приймаю тайну, яку мені приносить життя, і коли сама наука ґрунтується на численних даних, яких не можна доказати розумом.

Значення слова «тайна» не може бути обмежене виключно до релігії; воно стосується кожен раз, коли, приходячи до причин, логіка і досвід перестають заспокоювати розум; бо аксіома, наукове поняття інтуїції не підлягає розумові, як і релігійна тайна. На першому і другому дослідному шляху спочатку необхідно повірити.

«Жити – значить вірити, але чи значить це завжди розуміти? Той, хто бачить колосок, вірить у пшеничне зерно, але чи проник він у тайну проростання зерна?»

(Ланглуа – француз. ботанік)

«Тайна освітлює по-своєму схожі тіні на гравюрі, вона виділяє світлі смуги і локалізує темні... Незважаючи на наші претензії, ми, психологи, космологи і метафізики лише переміщуємо таємниці. І вже зовсім сліпий є той, хто цього не бачить».

(Сертильянж)

Ні, я не маю жодного права супротивитись лише тому, що християнська релігія, так само, як і інші релігії, пропонує мені декілька тайн, в той час, коли я приймаю без протесту усі таємниці, що несе наука. Без жодного обурення, а навпаки, наперед погоджуючись з необхідністю зустрітись з тайною, бо, як на мою думку, одного розуму є надто мало, аби все в'яснити.

«На щастя в релігії є тайни. Коли б їх не було, то це б викликало в мене недовіру. Я б запідозрив, що релігія лиш ефімерна споруда людського розуму. Тайна заспокоює мої сумніви. Вона є Божою печаткою».

(Карл Ніколь)

«Тайна не є муром, об який розбивається розум, а океаном, в якому розум губиться».

(Тибон, «Доля людини»)

«Релігія без надприродного елементу примушує мене думати про рекламу, яку я вчитав у

3. Бути сприйнятливим

Споглядання фону людської драми навчає мене признавати мої межі, бути покірним і сприйнятливим відносно тих, які можуть мені допомогти. Покірність не є чеснотою, яка нас принижує. Згідно з ученням Бердяєва, покірність є активною, а не пасивною чеснотою, вона показує силу нашої душі, а не її немічність. Покірність дає нам головним чином справедливий критерій в оцінці самих себе. Принижуватись, або возвеличуватись значить, втрачати покірність, вона є переважно чеснотою істини. Та й справді, ми є надто мізерні перед силами та чудесними явищами світу, що нас оточують.

ФОНТАН

Смертної думки водограю!

О, водограю неозорий!

Який порив то незборимий

Тебе несе і розсипає!

Як спрагло в небо рвешся ти!

Та далечінь без краю пролягає

Твій промінь впертий заслоняє

Й скидає в бризках з висоти.

(Тютчев)

Звичайно, далі ми покажемо ні з чим незрівнянну вартість людини відносно матеріального світу, який її оточує: чи не є вона центром всього і причиною існування великих і малих величин?

Але як людина перебільшує своє значення і свої заслуги в деяких галузях! Куди лише не заводять її марносластво! Хіба володіти 10 чи 100 гектарами землі є вже така відчутна різниця, коли прирівняти їх до безмірності вселенної? Чи наші людські досягнення гідніші уваги, аніж крило метелика або польова лілея?

А сказане нами вище про наукові дослідження, що їх зустрічаємо на кожному кроці, таємниці матеріального світу, хіба усе це дає нам привід до самозвеличення?

«В науках ми спостерігаємо дві протилежності, які сходяться. Перша – природне невігластво, в якому знаходяться усі люди при народженні. Друга протилежність – та, до якої приходять великі душі, котрі пізнали усе, що людям дано пізнати, і котрі твердять, що вони нічого не знають, а натрапляють на таке ж незнання, яке пізнало само себе.

Ті, що вийшли з природного невігластва і не змогли засягти вищого ступеня, прикрашаються своєю самозадовільною наукою і роблять вигляд, що вони щось розуміють. Вони баламутять світ і розмірковують гірше за інших».

(Паскаль)

«Велике знання допомагає людині відкрити своє невігластво».

(Юнг)

Справжня покора, що протиставить себе гордошам так буде необхідною нам для прочитання наступних сторінок. Вона забезпечить нам особливу духовну сприйнятливість. Поскілки ми не надто самовпевнені, то будемо прихильні до тих, які можуть внести світло в тайну людського життя і пояснити нам наше призначення. Ми приймаємо з відкритою душею усе те, чого ми не знаємо і коли однієї, погідної днини незнайома нам істина постукає у наші двері, ми не погордимо нею, а навпаки приймемо її. Не припиняючи наших пошуків, ми будемо зберігати відкриту душу, що буде не лише очікувати, а й прагнути переступити кордони свого розуму і перепони свого серця. Ми охоче будемо дослухатись свідчень інших, або навіть ТОГО, хто нас у всьому перевищує. Визначивши цінність цих свідчень, ми з вдячністю приймемо ЙОГО допомогу, коли ВІН забажає нас просвітити і керувати у нашій мандрівці.

III ЧАСТИНА

ДІЙОВІ ОСОБИ ДРАМИ

Розділ I

ЛЮДИНА

Описавши фон, на якому відбувається драма, представимо тепер дійових осіб.

Першою, що кидається у вічі, є, звичайно, людина. Якою ж таємничою істотою вона є!

Затиснена серед великих і малих величин, людина сама являє світ чудес і загадок.

Тому, що у мене усе прекрасне і таємниче, – серце б'ється, хоч я його і не приводив у рух – той невидимий слуга, що працює вдень і вночі. Чудовий механізм, що посиляє кров до кінцівок мого тіла 70 разів на хвилину 100 000 разів на добу; легені отримують збіднену кров, очищають її від токсинів, і в той же мент дають їй кисень з повітря; – кров, яка проникає усю нашу істоту, живить і відновлює кожну з клітин нашого серця, легень, костей, нервів. Поранена нога чи вухо, нариви на слизистій оболонці рота, поранення артерії, перелом костей... кров приносить без мого втручання все, що необхідне для поповнення понесеної організмом втрати; шлунок, ця хімічна лабораторія, що перетравляє найрізноманітніші їстівні речовини, і яка доводить їх до стану, коли вони здатні засвоюватись мускулами, кістками, зубами, волоссям! Яка фабрика здатна на подібні переробки?! Як це все чудово організовано!

А яка таємниця укрита у наших кінцівках, пальцях, очах! То не дивно, вчений XX століття доктор Каррель синтезував свого часу медичну науку в книзі під заголовком «Людина – це невідоме». Таким чином після вікових пошуків наука повинна ствердити існування таємниці і в цій галузі, як і в інших.

«Між уявленням, яке наука може дати про людину, і тим, якою вона є в дійсності, існує така ж різниця, як між добре опрацьованим планом невеликого міста і інтимним життям його мешканців».

(Ле Конт де Нуй)

До цього треба додати, що людина є таємничою загадкою не лише з фізіологічного боку, вона ще таємничніша у своїй психологічній істоті. Ми ще повернемося до цього згодом. Але й того, що сказано досить, аби закріпити вже набуті настрої нашої душі: подив, передчуття таємниці, душевну сприйнятливість. І справді, чого ще чекати аби допустити існування окрім людини ще й іншої дійової особи – БОГА?

«Поза всяким сумнівом, не людина є причиною світового ладу, вона не вносить ладу навіть у своє власне тіло, тому, що сила її розуму недостатня для створення своїх органів і для підтримання їх функцій».

(Сюллеро)

Розділ II

БОГ

1. Існування Бога

а) Відповідь розуму.

Справді, коли відкинути усі пересуди і дати розуму його природний хід, чи не підкаже він нам буття ества яке нас безконечно перевищує? Нехай розум збирає аргументи.

Щоб скласти розклад руху поїздів необхідна праця кількох інженерів, – тобто, коли справа

торкається урегулювання ходу декількох сотень поїздів Що ж тоді казати про періодичне повернення тих же зоряних явищ, розклад яких такий точний, що затемнення можна заповісти на тисячу років вперед з будь-яким ступенем точності – хіба навіть це не наводить на думку про існування бодай одного інженера?

Грубо обтесаний кусень кременю та декілька кольорових рисунків на стінах печери переконують мене, що я бачу сліди праці доісторичної людини; а крило метелика – так тонко і вишукано розмальоване без будь-якого втручання людини – чи не наводить воно на думку, що створене великим Художником?

«Ока і крильця метелика абсолютно достатньо, щоб розчавити безбожника».

(Дідро)

Розум необхідний людині, щоб пояснити світ; а для виникнення світу хіба не було необхідності у безконечно більшому розумі?

«Того, хто відкриває одну з таємниць природи, називають генієм.

Але, якщо стільки розуму потрібно для простого відкриття, то не суперечить простому глуздові припущення, що для встановлення таких складних і гармонійних законів не потрібно жодного розуму?»

(Лесетр)

Справді, що повинен би був Бог винайти, аби ми погодились ствердити Його існування? Уся природа твердить нам про Нього, нам же полишається лиш слухати ту благу вість.

Звичайно, ми можемо заплющити очі і зупинити хід нашої благої думки, але цим ми не перешкодимо Богу існувати.

«Куди б я не простяг руки, усюди мене оточує Божа велич».

(Клодель)

«Коли сонячне проміння проникає у кімнату, воно само по собі невидиме: бачимо лише верениці пилинок у повітрі – вони сприймають і виявляють нам світло променя;

Подібно до того чисте світло Творчої Думки проявляється лише посередньо у верениці створених предметів».

(Сертильянж)

Ми можемо заперечувати Бога, але ствердження Його є, однак, включене супроти нашого бажання в наше заперечення, тому, що коли б Його не було, ніхто б Його не заперечував. В самому запереченні Бога є в певній мірі твердження про Його існування, тому, що неможливо відкинути те, чого зовсім не існує. Фактично немає заперечення Бога, є лише боротьба з Ним. Бог для нас ближчий, аніж наша власна думка; кожен раз, коли наш розум шукає якусь істину, він шукає і стверджує мету, яким би він не був, не задовільняє нашої спраги пізнання і не зупиняє нашої думки, коли наш розум, навіть при усіх існуючих умовах не доходить до повного задоволення своєї потреби в істині, то чи не є це очевидним доказом того, що ми шукаємо чогось іншого, аніж цей матеріальний предмет, чогось, що перевищує обмежені пізнання людей, і що наш розум прагне до безконечного єства.

«Усіляка людина стверджує існування Бога, навіть та, яка Його заперечує, подібно до того, як усяка людина стверджує існування істини, навіть той, хто каже, що істини, нема».

(Сертильянж)

«І як же ти, пане, переслідуєш ТОГО, ХТО на твою думку давно вже вбитий і зотлів у гробі?

Чи не живе він у твоєму переслідуванні і в твоїй ненависті так, як живе Він у нашій любові?»

(Св. Мокрина)

Кожне з наших бажань ховає у собі прагнення до Бога. Тому, що усяке добро до якого ми прагнемо, нас не задовільняє. В нас завжди живе незадоволене бажання, хоч би це було лише бажання назавжди зберегти добро, яке могло бути від нас відняте. Таким чином за межами усіх матеріальних і духовних благ, яких ми прагнемо, ми шукаємо постійне, бездоганне і вічне благо – тобто Бога.

«Приплив завжди свідчить про існування за хмарами переможного світила; невже ж лише один безперервний приплив душі з побожними прагненнями стремить до пустого неба?»

(Де Кнорель)

«Серце людини було з самого початку поранене стрілою, яка вилетіла з безконечності. Ніхто не загойть цієї рани, як лише Той, хто її завдав».

(П. Дхюльст)

«Ти сотворив мене для Себе, Господи, і не заспокоїться моє серце, поки не знайде Тебе».

(Бл. Августин)

Незважаючи ні на що, усі істоти, які нас оточують, як і ми самі, появляються і щезають. Коли б ми в собі носили джерело життя, то ми були б безсмертні.

При таких умовах, коли ми перестаємо існувати, це означає, що джерело життя не знаходиться в нас; ми повинні молитися про життя до ТОГО, Хто не лише має життя в СОБІ, але й є самим ЖИТТЯМ...

«Пресвята Тройця має у собі усі умови вічного життя і жодної з умов зникнення або смерті».

(Н. Ф. Федоров)

Ми б могли без зусиль продовжити список аргументів, якими розум стверджує Боже буття. Без зусиль тому, що якщо Бог є джерелом усього існуючого то й на усьому: матеріальних предметах, в нашому розумі, в нашому серці, в нашій волі, в потаємних глибинах нашої совісті – неминуче лежить печать Його дії і доказ Його існування. При таких обставинах аргументи, які знаходить наш розум для ствердження Божого існування повинні бути незліченні. Кожна щира людина, вільна від пересудів, повинна швидше чи пізніше знайти свій шлях, який веде її до Бога. І не має жодного значення, ким буде ця людина: художником чи математиком, космонавтом чи інженером, службовцем чи робітником – вона знайде відбиток Божої десниці в своїй професії, в своєму щоденному занятті. І це, якраз, тлумачить майже однодушну згоду людей прийняти за істину існування Бога.

«Який народ, яка людська сім'я не має попереднього знання про Божество раніше всілякого знання?»

(Ціцерон)

«Усюди безбожність займає нестійке становище, ніде і ніколи народні маси не піддавались їй; ніде жодна з великих людських рас, ані навіть значна частина цих рас не належали до атеїстів».

(Катрофаж)

«На нашій землі Бог є найвідоміший з-посеред усіх істот».

(Лакордер)

б) Відповідь вчених.

Твердження нашого розуму скріплюється свідоцтвом великої кількості учених. Наведемо деяких з них:

«Світ керований безконечним розумом. Чим більше я спостерігаю, тим більше відкриваю цей розум, що світить за тайною існуючого. Я знаю, що з мене будуть насміхатись, але мало турбуюсь про це. Легше з мене живого здерти шкіру, аніж відняти в мене віру в Бога... БОГ! Мені не потрібно вірити в Нього, я бачу Його!»

(Фабр)

«Всі учені знають, що існують нерозв'язані таємниці, лише віра у вищу істоту, віра, яка вимагає від нас послуху, дає нам мужність приступити до вивчення тайн життя».

(Марконі)

«Якраз тому, що я багато роздумував і вивчав, я продовжую вірити, як бретонський селянин; коли б я роздумував і вивчав ще більше, то я вірив би як бретонська селянка».

(Пастер)

«Власне моя робота привела мене до Бога, до віри».

(Бекерель, знаменитий фізик, який відкрив радіоактивність)

«Через те, що розум і наука не можуть проникнути в глибину життя, не було доцільним відходити від старої традиції. Щодо мене, то я повертаюся до неї і без усяких труднощів схиляюся перед Господом».

(Карл Міколь – під час свого навернення)

«Науки у всій їх сукупності, схиляють розум до признання Бога... Вчений, якою б не була його спеціальність, підготований краще, ніж будь-хто до ствердження, що все в світі рухоме, має причину, відносне, складне і недосконале, підвладне якомусь порядку і безліку.

Отже, вченому легше, аніж неосвіченій людині підвестися до думки про непорушну, безпричинну, необхідну просту і досконалу істоту. Єдиного Впорядника усього існуючого...

В цьому значенні науки ведуть до Бога, і в цьому значенні можна сказати, що фізичний світ є Божою тайною».

(Терме)

«Усі ми знаємо, що деякі галузі душі не підпорядковуються жодним фізичним законам. В

наших пошуках, переповнених тугою за Богом, наша душа підноситься і прямує до здійснення великого прагнення нашої природи.

Виправдання цього прагнення у нас самих, в могутньому вибуху, що настає у нашій свідомості при зустрічі з внутрішнім світлом, що приходить до нас від Бога...

Наука не може поставити під сумнів це виправдання».

(Едінгтон, астроном)

«Людина повинна б постійно знаходитись у розмові із своїм Паном і Богом, який супроводить і скеровує її. Бог став для неї живою особою, яка інтимно розмовляє з нею, незважаючи на повну залежність творіння від Творця».

(Даке, палеонтолог)

«Для мене великою підтримкою (у тому нещасті) є те, що з дитинства глибоко вкорінилась в мені непохитна упевненість про всемогутність і предобрість Бога... Релігія і наука не виключають одна одну, як це деякі думають або навіть бояться цього, – вони доповнюють одна одну».

(Макс Планк, знаменитий фізик)

Можна навести ще гору цитат, але сказане вже досить ясно показує, що здоровий глузд не помиляється, вказуючи, що чиясь присутність оточує нас з усіх боків і включає нас у свої дії.

Сама наука не задовільняє вчених, і бачачи красу природи, їх розум переходить межі суто наукових пошуків і засягає Бога. Їх захоплення перед тайною, їх здатність прийняти її і їх глибока покора ведуть їх до Бога.

«Найпрекрасніша і глибинна емоція, яку ми можемо випробувати – це відчуття тайни. В ній джерело усякого справжнього знання. Для кого та емоція чужа, хто втратив здатність завмирати від захоплення в священному тремтінні, того можна вважати мертвим».

(Ейнштейн)

в) Відповідь християнства

Християнство, звичайно, стверджує усе сказане вище, але його відповідь треба навести окремо і от для чого: серед тих, хто твердить про існування Бога (їх групують під назвою дійстів) можна розрізнити дві категорії:

1. Ті, які стверджують існування Бога так, як ми це тільки що зробили – в ім'я людського розуму; їх, звичайно, називають дійстами;

2. Ті, що твердять про існування Бога в ім'я реальності, яка відмінна від розуму. Вони не довіряють своєму розуму, вважаючи його нездатним пізнати суть речей, а, значить, і пізнати їх істинні причини.

За їхньою думкою. Бог не може бути пізнаний чистим розумом.

Але вони стверджують Боже буття, спираючись:

– на переказ – група традиціоналістів (як Жозеф де Местер, де Бональд, Ламане і т.д.)

Бог, кажуть вони, відкрив своє існування першим людям, а вони передали цю істину наступним поколінням, таким чином істина дійшла до нас і це єдиний шлях, завдяки якому ми пізнали Бога.

– на почуття – група так званих імманентистів.

Бог, твердять вони, відкривається кожному з нас на переживанні Його присутності в нашій душі; ми пізнаємо Його лише шляхом цього переживання, яке настає внаслідок розмірковування про Бога і через потіху, яку дає нам ця віра.

Можна було б припустити, що католицька Церква надає перевагу ідеї переказу, яка ставить нас в більшу залежність від Бога, або інтимному почуттю, завдяки якому ми переживаємо Божу присутність у нас самих.

В дійсності ж справа стоїть інакше: Церква осуджує обидва рішення, поскільки вони відкидають незамінну роль людського розуму. Церква стверджує, що розум, відданий самому собі, себто, без допомоги переказу, об'явлення і почуття здатний довести існування Божого буття, опираючись лише на розгляд створеного світу.

«Бо Його невидиме... вічна сила Його і Божество стає видимим через роздумування над тим, що створене».

(Ан. Павло до Римлян 1, 20)

Отже, Церква повністю довіряє людському розуму; його здатності пізнати Бога.

«Коли хто-небудь твердить, що єдиний і істинний Бог, Творець і Господь не може бути достовірно пізнаний світлом природного розуму, через посередництво всього того, що Він створив,

нехай буде проклятий!»

(Ватик. Собор про віру і об'явлення, канон I)

«І так, Бога можна пізнати і з певністю довести, Його існування природним світлом розуму через посередність сотвореного Ним, то значить, через видимий світ, як причину по її наслідках».

(Папа Пій X, 1 вересня 1910 р.)

Ось перша католицька догма, що зустрілась на нашому шляху, зобов'язуючи нас прийняти цю істину. Церква видає людському розуму прекрасне свідоцтво про його здатність і така увага до нього повинна нас на самому початку запевнити в позитивному відношенні Церкви до розуму.

2) Відповідь послідовників теорії випадку

Пояснення світового порядку, як його подають деякі люди, не вимагає надто великого розумового напруження. Вони твердять, що лиш випадок встановив порядок видимого світу таким, яким ми його спостерігаємо.

Розрізняють абсолютний і відносний випадок.

Відносний випадок – це передбачене співпадіння внаслідок дії двох або кількох законів. Уламок скали падає на велосипедиста; цей уламок скали і велосипедист рухались кожен по своєму природному закону. Вони зустрілись випадково. Ніхто не заперечує подібних випадковостей.

Абсолютний випадок є відсутністю усілякого закону і усілякого наміченого доцільного порядку у світі. Тут, власне, йде мова про абсолютний випадок. Сучасний світ є однією з чисельних комбінацій, які могли повстати з первісного хаосу. В такому випадку немає необхідності в Бозі.

Сказавши це, вони замовкають, фактично нічого не пояснивши.

«Чи може бути більший абсурд, як твердження, що матеріальна і сліпа фатальність створила розумні істоти?»

(Монтеск'є)

«Випадок є атеїстичним псевдонімом чуда».

(Мюлер Фраенфельс)

По-перше, вони не пояснюють, звідкіля взявся початковий хаос. Опісля не здають собі справи з того, що випадок створює лише безладдя.

Трясіть скільки завгодно у мішку 5 літер: А, Ж, Р, П, И і розкладайте їх будь-як. Який є шанс, що вони випадуть у порядку, який ми знаходимо в слові ПАРИЖ? Коли ж ще ускладнити гру, додаючи букви, з яких складається слово МІСТО, число можливих комбінацій зростає, а шанс отримати пошукуваної комбінації ще змізернішає. А що ж буде, коли ви захочете вкласти до мішка усі літери енциклопедичного словника?!

А коли справа буде торкатись мільярдів і мільярдів молекул, з яких складається світ, то цікаво, коли ми зможемо отримати гармонійну комбінацію, що предстає нашому зору у кожній квітці, кожному листку, кожному людському тілі?

Але прихильників теорії випадку нітрохи не бентежать астрономічні цифри можливих комбінацій: за їх уявленнями можна прочекати вічність, аж поки організований світ нараз не появиться перед їхніми очима. Безсумнівно, з цим можна погодитись, що перебираючи різноманітні комбінації, можна дійти до такої, котра б могла здійснитись. Але як пояснити, по ця комбінація, здійснившись один раз постійно поновлюється, підпорядковуючись незмінним законам, постійній послідовності? І справді, з жолудя завжди виростає дуб; насіння настурції, посаджене в моїй кімнаті в жодному разі не перетвориться в слона! І це прекрасно! Прихильники теорії випадку, посміхаючись кажуть, що світ, який має постійні закони, якраз і був однією з можливих комбінацій. На такий аргумент можна лише заперечити:

– Як пояснити, що випадок, який з необхідності виробляє безперервний ланцюг сполучень нараз розриває ту ланку в той момент, коли появляється дана комбінація? Інакше кажучи, чому він зупинився саме на цій комбінації, а не на іншій? Це означатиме, що випадкові треба приписувати великий розум, що, врешті, і є однією з основних властивостей Божества. Такий випадок просто треба назвати Богом.

Або ж потрібно признати, що зовні цього, що підлягає незчисленним випадковим комбінаціям існує розум, котрий вибирає певну комбінацію і зупиняється на ній.

Звичайно, знайдуться люди, які будуть вперто фанатично захищати теорію випадковостей. Але мисляча людина, що любить істину, незалежно від того, відкіля ц істина походить, збагне, що застосування теорії випадковостей не розв'язує даного питання.

«Спостерігаючи знамениті інстинкти комах, даремно намагаються знайти в тому лише вдалі

співпадіння; випадком не можна пояснити подібні гармонії».

(Фабр)

«Можна скільки завгодно міркувати і хитрувати, але ніяк не можна переконати тверезо мислячу людину, що «Іліада» не має іншого автора окрім сліпого випадку...

Чому ж ця тверезо мисляча людина повірить, що всесвіт створений завдяки випадку? Всесвіт, який, без сумніву є, хіба, знаменитіший цієї поеми».

(Фанелон)

«Відносити систему світу до фізичних законів, не рахуючись з організуючими Я, є настільки ж абсурдним, як приписувати перемогу при Маренго стратегічним комбінаціям, не рахуючись з Наполеоном».

(Прудон)

д) Відповідь атеїстів

Перш, ніж задатись питанням, якою може бути відповідь атеїстів, визначимо, кого, власне, можемо називати цим словом. Бо серед тих, хто величить себе атеїстами, незлічимо число неуків, які ніколи не вивчали релігійних питань.

«Існує атеїст-любитель, який розгулює, посвистуючи, задоволений від того, що визбувся привидів, і який не помічає того, що він засуджує землю на самотність, де чути лише дикий сміх, скарги, та ридання».

(Сертильянж в книзі «Бог або ніщо»)

Є атеїсти й такі, які ще попросту не доросли до усвідомлення проблеми життя. Це, передовсім, ярмлені важкою працею робітники, які до скону ведуть боротьбу за нищезниче існування, або ж зайняті перебудовою соціального світу, боротьбою за покращення життя і т.д. Вони не думають про Бога, бо усі їх помисли скеровані на здобуття тих чи інших матеріальних благ.

Інша категорія людей, що надміру піддаються голосу статевих пристрастей. Вони спочатку повірять у Бога, але опісля залишать віру яка обмежує їх пристрасті.

«Чуттєвість спокушує серце бажанням, щоб не було Бога, і, таким чином, не було б стримуючого ґрунту, ані судді. От, чому буває стільки відступлень від віри серед молоді, от чому відмирає віра, коли породжується пристрасть».

(Дюплесі).

«Чи можуть непокоїти віруючих міркування людей, які не мають інших аргументів проти Божого буття, окрім бажань виправдати безладність свого життя?»

(Гібер)

«Ніхто не відкидає Бога, як лише той, хто зацікавлений в тому, щоб його не було».

(Бл. Августин)

«Якби люди були в цьому зацікавлені, вони почали б сумніватись в основах Евклідової геометрії і заперечували б її».

(Хоббе)

Врешті є неспокійні душі, про які ми вже говорили раніше, вони шукають істину, але ще не знайшли її. Їх не можна назвати атеїстами.

Атеїстами можна назвати лише чесних людей, які серйозно обмірковували це питання і після тривалих роздумів дійшли до спокійного і впевненого переконання, що Бог не існує. Які, незважаючи на усі претензії людського життя: як втрата близьких, розчарування, хвороби і т.д. полишаються у непорушній впевненості, що вони самотні у пустині світу. Навіть наближення смерті застає їх у ясному і погідному настрої. Але при таких умовах скільки є справжніх атеїстів?

«Де знайдете атеїста, який не сказав би «Боже мій!» при ліжку вмираючої матері?»

(Прудон)

При цьому завважимо, що розумовий настрій прихильників атеїзму часто залежить навіть, якщо вони цього не усвідомлюють, від невірної уяви про Бога.

Вони ніколи не зустріли доступної для них і правдивої літератури, де йшлося б про Боже буття. І, можливо, справедливо протидіють грубим карикатурам, які їм було представлено.

«На мою думку, є велика різниця між самовідданим атеїстом, який насолоджується життям, як тварина, яка за висловом Ж. Серра «риє рилом в калюжі і не бачить в глибині її відблиску неба», і атеїстом, який має помилковий погляд, ґрунтований на ідеологічному відхиленні, або навіть на реакції проти фальшивих релігійних уявлень, які він відкидає, не маючи чим замінити».

(Сертильянж)

Або ж вони зустрілись з проблемою, яка на їх думку не має розв'язання, як наприклад, одночасне існування доброго Бога і зла на світі. Вважаючи, що вони змушені зробити вибір, намагаються не думати про Бога. Часто трапляється, що поведінка віруючих сприяє збереженню антирелігійних переконань у цих чесних людей.

2. Природа Бога

Люди не можуть задовільнитись ствердженням Божого буття, вони намагаються пізнати його природу. Але, опираючись на власні сили, вони не можуть зайти далеко по тому шляху, через протиріччя, що виникнуть між ними.

Одні твердять, що Бог є відмінний від світу. А дійшовши згоди у цьому пункті, знову розходяться, бо **МОНОТЕЇСТИ** твердять, що Бог один; ні, є два боги, – відповідають **ДУАЛІСТИ**, приписуючи доброму богу усе існуюче на світі добро, а злому – зло (вчення було поширене в Персії); існує багато богів, – твердять **ПОЛІТЕЇСТИ** (вчення стародавніх греків і римлян).

Другі твердять, що Бог не є відмінний від світу, а навпаки, зливається з ним; це вчення про Бога-світ або **ПАНТЕЇЗМ** (надихає браманську релігію і частково буддизм).

Одна група твердить, що Бог і світ являють єдне єство; згідно цієї гіпотези, в залежності від того, ставити наголос над Богом чи над «світом» послідовники цього учення будуть належати до пантеїстів - ідеалістів - матеріалістів; друга група твердить, що світ – це еманация божеського єства; світ не вичерпує повноти Бога (пантеїсти-еманатисти).

В тому, що відноситься до природи Бога, Церква в даному випадку вчить, що людський розум може дійти без допомоги об'явлення до пізнання особистого, єдиного і відмінного від світу Бога. Вона твердить, що той же розум, опираючись на власні сили може відкрити деякі досконалості Бога, користуючись одночасно двома методами: негативним, завдяки якому розум усуває ці недоліки, які він зустрічає в творіннях; позитивним, який ґрунтується на приписанні Богу якостей і досконалостей, що їх розум признає і відкриває у створеному світі, підносячи до безмежності.

Таким чином Бог уявляється нашому розуму безмежним, незмінним, вічним, розумним, вольовим, могутнім, мудрим, справедливим, істинним, люблячим і милосердним.

«Коли з глибини моєї істоти виривається крик останньої туги до непізнанної причини цього єства, я не можу не повірити, що джерело усякої думки не має Думки і що початок усякої любові не є любов».

(Буржа)

Але необхідно признати, що перед тим, як дійти до цього, людський розум зустрічає у своїх пошуках незліченні труднощі і лише завдяки обережним розумовим зусиллям вдається вибрати правильний шлях і трохи просунутись у своїх дослідженнях про природу Бога.

Як набігаюча хвиля відпливає і замирає на піщаному березі, так і людський розум швидко виснажується перед безмежністю вищого Єства і відкочується, забираючи з собою дуже мало. Водночас, він багне, що його уявлення лише в незначній мірі можуть охопити Божі досконалості.

От чому малосильна людина і навіть філософ погоджуються з тим, що Бог для них незрозумілий; один **БОГ** знає себе, яким **ВІН** є.

Коли навіть другорядні предмети, що ото знаходяться в моєму користуванні, оточені таємницею, то що говорити про Бога, який безконечно нас перевищує?

«Поясніть мені піщинку, і я поясню вам Бога!»

(Ламене)

«Життя і смерть для нас не зрозумілі; ми самі для себе не зрозумілі і ми хотіли б вникнути в усі тайни неба і Бога?»

(Вейльо)

«Мандрівному вогникові невідомі глибини землі; таке бліде життя, яке ми ведемо на цій землі, не знає Божих глибин, з яких воно виникає, як блискотливе полум'я».

(Сертильянж)

Розділ III

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ БОГОМ І ЛЮДЬМИ

1. Бажання Божого втручання

Прагнення більшої ясності

Розглядаючи сукупність проблем, що виникають в житті людини, вона переживає неприємне відчуття, властиве мандрівникові, який заблудився поночі і втратив орієнтир і, в той же час, спостерігає біля себе рух таємничих сил.

Зрозуміло, що в ньому прокинеться бажання бачити ясніше, прагнення дістати пораду і керівництво. Коли людина звернеться з цим до подібних собі людей, то у їх відповідях не знайде нічого окрім сумнівів, часами байдужості і завжди туманності.

І полишається людині, за прикладом багатьох, звернутись до Бога.

«Тобі необхідно почекати, щоб хтось навчив тебе, як вести себе у відношенні до богів і відносно людей.

- Коли ж прийде той час і хто повинен мене навчити?

- Той, хто йде вслід за тобою... До того ж він полюбив тебе дивною любов'ю».

(Платон, II діалог Алкібіад)

«Замовкни, дурний розуме, слухай Бога!»

(Паскаль)

Людина, що роздумує про проблеми життя, підтримує у собі бажання, щоб Бог усе більше просвітляв її і допомагав їй у житті.

Прагнення тіснішого зближення

Чи вичерпується моє бажання лише тим, щоб пізнати істину і отримати керівництво?

Чи не можу я увійти у ближчий зв'язок з Тим, Хто є досконалим і безконечним джерелом щастя, якого я так прагну?

Чи не можу я мріяти про те, щоб володіти Ним якимось чином? Уже тут, на землі приєднатись до Його інтимного життя і в цьому знайти невимовне щастя?

Безперечно, якщо брати лише мої можливості, то я без коливань визнаю себе нездатним встановити цей контакт, щоб безпосередньо проникнути до самого джерела щастя і бути причетним до Божого життя.

По-друге, я не маю жодного права вимагати від Бога такої ласки. Але, хоча мої бажання обмежені і я не маю ніяких прав, прагнення мої – безмежні.

Я знаю, що Бог існує, що Він добрий і всемогутній, то ж мене окрилює надія володіти Ним Самим. Можливо, це й даремна надія, але все-таки вона в мені живе!

«Наявність у кожної людини природного бажання проникнути в галузь вищу від її можливостей, так звану надприроду, є в наш час твердо встановленим і загальноприйнятим богословським тезисом... Не можна розглядати це бажання як право на владу, дану людині, або необхідність чи проект, нею створені, а ще менше, наскільки законні її вимоги.

Але божественне життя, яке перевищує все на землі, дає зміст найсвятішому бажанню людства».

(Мазюр)

2. Можливість Бога увійти в наше життя

Після того, як було поставлене питання про існування Бога і про моє природне бажання просвітлятись від Нього і насолоджуватись Його близькістю, розв'язка проблеми уточнюється:

- Чи може Бог мати щось спільного зі мною?

- Чи здатний я сприйняти Його вістку? І в такому випадку бути причетним до Його життя?

Що Бог може входити в наше життя надприродним чином – очевидне: бо, як би ми могли посміти обмежувати могутність Того, Хто встановив закони всесвіту і відрегулював надзвичайний механізм людського тіла?

Як відмовити Йому у можливості повідомити нас про деякі істини, недоступні для нас, щоб ми могли їх сприйняти? Довкола нас усі матеріальні істоти впливають одна на одну: звуки скрипки музиканта, який грає в Америці, або гуркіт лавини в Альпах проникають в мою кімнату; досить увімкнути приймач, щоб сприйняти вібрації, які приходять з такої даліни. Чому ж в такому випадку вище єство не може надати достатньої потужності своєму голосу, аби ми могли Його чути? Арістотель запитував, чи можемо ми заперечувати Божу силу, яка притягає нас до Нього? І відповідав: «Усі створіння рухаються навколо Бога, ніби притягаються до Нього любов'ю».

Матеріальний предмет може віддати нам свою форму, або предмет нам свої якості (радіатор передає нам свою теплоту, не зменшуючись, не руйнуючи нас і не шкодячи нам). То ж чому Бог не міг би зробити нас здатними сприймати Його духовне життя, не руйнуючи нашого життя, але роблячи його кращим, пліднішим?

Чи можемо ми наперед виключити можливість з Божою допомогою прийняти Його вістку, а навіть Його життя, тоді як усе, чим ми володіємо дано нам від Нього без усіляких заслуг з нашого боку?

«Кожна душа володіє природною здатністю прийняти благодать якраз тому, що вона створена по Божому образу, як про це говорить св. Августин».

(Св. Тома Аквінський)

Чи не може Він зробити нашу істоту здатною брати участь у Його житті?

Великі генії вірили в можливість Бога входити в наше існування:

«Тіло – знаряддя душі, а душа – знаряддя Боже. І так кожне тіло має відповідні до його природи рухи, але інші, прекрасніші рухи є натхненні душею, в свою чергу душа володіє властивим їй порядком дій і рухів, а не може також, як найдосконаліше знаряддя, бути керована Богом, який живе в ній».

Коли вогонь, вітер, вода і хмари є Божим знаряддям для життя і смерті, то хто повірить, що вищі істоти не можуть мати Божої сили і діяти під впливом цієї сили, а також запалюватись Божим повелінням так, як стріла кориться скіфам, а ліра грекам».

(Плутарх, «Бенкет 7-ми мудреців»)

«Треба вибрати найкраще людське вчення і ніби в слабенькому човнику поміститись в ньому і переплисти таким чином з великими небезпеками ріку життя, якщо лише нам не вдасться переплисти її на більш досконалому кораблі, тобто на божественному вченні».

(Платон, «Федон» 35)

Встановивши тепер з обох кінців можливість контакту, мислячий розум зустрічається з новим запитанням, найреальнішим з усіх:

Чи дійсно Бог промовляв до людства?

Треба зробити вибір: - або Бог дав Свої закони світу, зберіг повну мовчанку про Свої наміри, унікав всілякого зв'язку із створеними Ним істотами; або ж Він увійшов у зв'язок з людством.

Це, що поганська давнина передчувала, усі релігії ґрунтовані на об'явленні, твердять: БОГ справді говорив світу. То ж величезна більшість людства вірить в особисте втручання Боже в його життя.

Коли ж Бог промовляв світу, то що Він сказав? Що звелів? До чого закликав?

«Я хотів би сказати моїм співвітчизникам: прочитайте Євангеліє, вчитайтесь в усі сторінки історії Церкви, включно з тими кількома, що запламовані слабістю і лукавством деяких осіб... віддайте усьому належне: людське – людям, а Боже – Богові і ви прийдете до висновку про існування усе перевищуючого єдино соціального факту. Можливо тоді ви поставите собі запитання, чи відкрив себе Бог світу?

(Петро Калетін Лу,
китайський прем'єр-міністр,
який став католицьким монахом)

IV ЧАСТИНА

ВІД СТВОРЕННЯ СВІТУ ДО ХРИСТА

Основні риси християнської відповіді

П'ять актів людської драми

Перш, ніж почати виклад християнського розв'язання проблеми, розглянемо його основні риси. Це допоможе нам надалі ясніше встановити зв'язок між окремими частинами, з яких складається дана відповідь.

Коротко це можна висловити так:

Бог творив за певним планом;

Людина з цим планом не рахується;

Звідси – драма.

Якщо я хочу користуватись будинком, то повинен притримуватись плану і задумки архітектора, який усе в том будинку спроектував. Інакше наживу неприємностей. Наприклад, якщо вікно на верхньому поверсі я вперто захожу вважати вхідними дверима, то швидко та впертість вилізе мені боком. Так бачиться справа й у світі, де ми живемо. Усі ускладнення виникають від того, що не дотримувався, або не дотримується Божий план. В чому ж полягає цей план, для здійснення якого Бог покликав нас до життя?

Християнство відповідає:

1. БОГ є ЛЮБОВ і тому Він без усякої вигоди і необхідності для Себе Самого від віків хоче закликати до існування інші істоти і дати їм вічне щастя, як вічно щасливим є Він Сам. Для цього Він їх творить подібними до Себе, наділених розумом і свобідною волею; дає їм можливість заслужити вічне щастя, піддаючи їх спочатку періодичним випробуванням в час їх короткого земного життя.

2. Бог хоче у вічності, а окрім цього і у цей час, коли Його творіння піддаються цьому випробуванню, покликати їх до тісного зближення з Ним, і вже тоді дає їм можливість брати участь у Його божественному житті. Такий другий акт драми.

3. Бог від віків передбачує, що його творіння, яких Він наділяє добродійствами, відмовляються виконувати Його настанови. Це третій акт драми.

4. Сила Його любові така, що Бог від віків вирішив не споглядати байдуже на часткову невдачу своєї справи, викликану зловживанням людської свободи, але навіть Сам виправляє помилки і збочення людей, стаючи для цього Тим, Кого ми називаємо ІСУСОМ ХРИСТОМ, який як Бог і людина водночас, встановлює ціною жертви Свого життя новий союз між Творцем і Його творінням. Це четвертий акт драми.

5. Бог від віків хоче, щоб люди, які приймають Його план, об'єдналися між собою:

невидимо – через Христа, з Христом і в Христі;

видимо – в Церкві видимій і встановленій Христом.

Щоб усі разом вони співпрацювали з Богом для щастя земного і вічного, великої людської сім'ї. Таким є п'ятий акт драми.

Те, що Бог вирішив, або передбачив у вічності, відбулося, або ще відбудеться в часі; і усі ми учасники того п'ятого акту.

В п'яти пунктах викладено основний зміст церковного вчення. Цей короткий переказ дозволяє дати загальну картину історії людства, яка вона є перед Богом.

Очевидно, що Бог незмінний і вічний бачить не чергування подій, які ми бачимо. Перед Ним історія людства єдина і проста; в ній є центральний осередок, який своїми променями освітлює і пояснює все інше.

На першому плані Своєї справи у вічності бачить Бог не первісний світ, який є лише ескізом картини, не світ, піднятий в перших людях на надприродний рівень, але який виявився лише скороминаючим здійсненням ідеалу, про який Бог знав, що людська воля його зруйнує; це – світ

відкуплений і об'єднаний в ХРИСТІ тому, що це є той світ, в якому Бог остаточно приводить до перемоги своєї любові і здійснює Свій план. Таким чином в центрі світу перед Богом над усім панує, все освітлює лише Христос, який відкуплює і об'єднує світ Своїм хрестом, що підіймається над землею, як Цар, простягаючи руки, щоб охопити увесь світ і привести його назад до Бога

Все інше – чи творіння це, чи гріх, чи кожного з нас, – усе це бачить Бог лише через Христа і в Христі.

Таким вражаючим є Об'явлення, яке поширюється християнством: Бог створив світ для того, щоб обдаровані розумом істоти стали вільними і навіки усиновленими Його дітьми з Христом, в Христі через Христа, який прийшов на землю відкупити їх провини. Якраз про це нагадує апостол Павло в посланні до Єфесян:

«Благословен Бог і Отець Господа нашого Ісуса Христа, благословивши нас у Христі...

Він вибрав нас в Ньому перед сотворенням світу, щоб ми були святі і непорочні перед Ним в любові.

Предвизначив всиновити нас Собі через Ісуса Христа, з ласки волі Своєї... В якому ми маємо відкуплення Його кров'ю, прощення гріхів через велику благодать Його, яку Він в достатку подарував нам... Відкрив нам тайну Своєї волі... Щоб усе небесне і земне з'єднати під головою Христом».

(Єф. 1, 3-10)

Такий вигляд має справа перед Богом:

Христос відкуплює провини людей і стає центром світу, об'єднуючи і освітлюючи його до тієї степені, в якій люди Його приймають.

Такий вигляд має справа перед Богом;

Так і ми повинні розуміти, якщо прагнемо розумно розв'язувати проблеми, які ставить перед нами життя.

Бути палким послідовником Христа, нерозривно пов'язаним з Його життям і Його справою це і значить бути християнином.

«Християнин це той, хто останню правду про світ і життя знаходить в Христі і більше ніде».

(П. Русело)

«Він – Той, кого з мільйонами живучих і мільярдами померлих я маю велику честь називати Ісусом Христом».

(Р. Базен)

«Яка сила – знати хоч трохи про Ісуса Христа!».

(Л. Вельо)

«Бути християнином це значить, з'єднатись з Ісусом Христом, як з особистістю близькою, палко люблячою і надихаючою на героїчне їй служіння».

(Р.Клод)

Перший акт ДІЛО ТВОРЦЯ

Створивши вселенну у всій її сукупності, Бог створив людину, наділив її особливою природою і певним покликанням, яке згідно визначених законів людині потрібно виконати живучи в суспільстві.

Мусимо розглянути послідовно:

I. Створення як акт.

II. Походження матеріального світу.

III. Походження життя.

IV. Походження людини.

V. Покликання людини.

VI. Людська природа.

VII. Закони природи.

VIII. Життя в суспільстві.

Розділ I СТВОРЕННЯ

Опираючись на Святе Письмо і на переказ, християнство вчить, що Бог створив світ. Це значить: не творячи світу із Свого Єства (всупереч твердженню пантеїзму, який, як ми вже говорили, розглядає усі речі як частини або випромінювання божества), не використовуючи жодних елементів, які існували раніше (всупереч дуалістам, які, як наприклад, Платон і Арістотель, а в наш час послідовники індійських і перських релігій, допускають існування поряд з Богом вічної і необхідної матерії, не створеної Богом, а лише ним організованої).

БОГ ПОКЛИКАВ ДО БУТТЯ СВІТ, ЯКОГО НЕ БУЛО.

Таким чином акт створення, це акт, яким Бог без будь-яких наявних матеріалів, без будь-яких знарядь і без змін Свого Єства повністю Сам Один здійснює предмет, задуманий Його розумом, і Сам Один підтримує буття цього предмету.

Значить, це не лише первинний акт, після якого Бог перестав би займатись світом, це акт постійний, який в кожен момент дає буття всьому: мені, як і предметам, які є на моєму столі, деревам в саду, як і зорям на небі. Бог – причина і опора буття вселенної, якщо не безпосередньо, то в першооснові: таке християнське вчення. Далі ми побачимо, що питання про першопричину вселенної лежить за межами компетенції науки, яка тому й не може знаходитись в суперечності з фактом її створення; але істинна філософія може доказати цей факт, не користуючись догмами віри.

Однак, правдою полишається те, що нам доводиться признати для себе неможливим зрозуміти, що значить ТВОРИТИ..

Причина уся в тому, що творіння – це рід діяльності, який перевищує здатності людини.

«Уявити собі перехід від небуття до буття – важко. Але звідси ще дуже далеко до висновку, що такий перехід взагалі неможливий!

Як стверджує Спенсер, ми не можемо уявити собі земну кулю в її дійсних розмірах, але це не заважає нам вірити в її існування!»

(Дюплесі, «Апологетика»)

Художник, що висловлює свою думку кількома вдалим, легкими штрихами пензля створює шедевр мистецтва, але він усе ще безконечно далекий від Творця, якому не потрібно нічого, окрім Нього Самого. Що б не робила людина, вона завжди змушена користуватись хоч мінімальною кількістю матеріалу, самої себе їй ніколи не вистачає. Вся її діяльність зводиться до того, щоб досліджувати створене і знаходити закони, які ним керують, або до того, щоб видозмінювати чи відтворювати створене.

Людина відкриває, поєднує, наслідує, але вона НЕ СТВОРЮЄ.

Змирилось, отже, з тим, що ми можемо зрозуміти акт, який дав буття світу і підтримує його в абсолютній залежності від Нього.

Розділ II ПОХОДЖЕННЯ МАТЕРІАЛЬНОГО СВІТУ

Безперечно, Бог є першопричиною матеріального тому, що Він є творцем всього.

Але цікавість породжує в нас прагнення дізнатись, чи була вселенна створена такою, якою вона існує тепер, чи може її теперішній стан відрізняється від початкового. Якщо так, то якою була її початкова форма і які етапи її змін?

1. Дані науки

Перш за все цитата М. Пастера:

«В лабораторії ні релігії, ні філософії, ні атеїзму, ані спиритуалізму нічого робити. Досліджування першопричини не входить в галузь науки. Наука знає лише те, що вона може довести: факти, другорядні причини, явища природи».

(Пастер по цитаті, приведений у М. Буало
Життя Пастера»)

Як істоти розумні, вчені можуть, звичайно, виходити за межі своїх суто наукових досліджень і підноситися до пізнання Бога, так само, як вони можуть займатись музикою чи милуватись заходом сонця, хоча усе це не входить у галузь науки. Але вселенна один раз створена, являє собою матеріальний факт; значить наука може досліджувати, в якій формі вона існувала спочатку і яких перемін зазнавала. Увагу вчених ці питання привернули лише в нашу епоху.

Лаплас (помер 1827 р.) припускає, що наша сонячна система яку він одну лише вивчав, початково являла собою величезну газоподібну масу, що мала обертовий рух. Внаслідок прискорення цього руху частини газоподібної матерії відокремилися, утворили планети, в тому числі і Землю. З плином часу газовидні елементи згустились, переходячи спочатку в рідкий, а пізніше – твердий стан. Таким чином вчений об'єднав у блискуче винайденій гіпотезі ряд відмінних на той час експериментальних даних, як наприклад: різниця густини матерії у зірок; наявність в надрах землі розплавленої маси; безпосередній рух планет навколо Сонця; наявність у деяких планет супутників і т.д.

Але згодом нові відкриття примусили учених переглянути гіпотезу Лапласа і врешті від неї відмовитись.

В наш час одна з найвірогідніших теорій та, яку опрацював католицький священик Леметр, професор Лувенського університету, лауреат премії Франки з астрономії. Ця теорія відмовляється від початкової рідкої і поступово згустлої туманності, а замість цього висуває щось у вигляді початкового радіоактивного атому, який опісля розчепився в гігантському феєрверку. Його іскри утворили світлові острови сьогоднішньої нашої вселенної, кожен з яких складається з міліардів зірок.

«Таким чином виходило б, що цей радіоактивний атом – єдина грудка згустлої матерії, мав у собі якнайбагатшу можливість усієї сукупності нинішньої світобудови».

(Р. Буажело, «Походження вселенної»)

Хоча гіпотеза єдиного атома блискуча і талановита, все ж її зустріло багато незборимих перешкод. Професор Київського університету Штейн запропонував гіпотезу кількох вихідних газових вибухів, яка, хоча й не розв'язує багатьох труднощів теорії Леметра, все ж долає деякі з них, головним чином в питанні утворення спіральних вихрових рухів.

2. Дані віри

Що ж говорить віра перед світлими здогадками науки?

Не говорить нічого взагалі!

Леметр – католицький священик і вчений, і Католицька Церква дає йому, як і всім своїм і взагалі вченим повну свободу вияснити усе більше й більше у ланцюгу фізичних причин і опрацьовувати відповідні гіпотези; з точки зору Церкви відрадним є те, що їх дослідження в кінцевому результаті дозволяють ясніше збагнути єдність і гармонію всесвіту.

Церква вимагає віри – якщо ми не зуміємо довести цього силами нашого розуму – лише в те, що якраз не входить в галузь науки, тобто в існування нематеріальної причини всього – в існування Бога.

З цього випливає, що немає жодних підстав боятись виникнення в цьому питанні конфлікту між наукою і вірою.

Відносно питання про початкову форму, яку світу дав Бог, справа теж ясна – про це ніякого церковного вчення не існує і жодної догми не приписується з тої причини що Бог про це нічого не відкрив.

Про існування світу в часі Церква вчить, що світ не вічний у минулому. Іншими словами, що йдучи назад по ланцюгу часу, досягається першого моменту, перед яким нема нічого, окрім позачасового Бога (який є поза плином часу). Що про це кажуть розум і наука?

Розум не відкидає думки, що світ міг мати початок, але так само розум може допустити вічність світу в минулому. Інакше кажучи, може уявити собі безконечний ланцюг матеріальних причин, по якому можна відходити все далі й далі назад, без необхідності де-небудь зупинитись. Зрештою, і в цій гіпотезі розум допускає існування поза тим вічним ланцюгом матеріальних причин, Верховне Єство, що панує над цим ланцюгом.

«Сказати, що вічність світу усуває необхідність в Творці, є рівнозначним твердженню, що годинникові не треба пружини, якщо його забезпечити безліччю коліс, або, що малюнок можна намалювати самим пензлем, без руки, котра його тримає, з тією лише умовою, щоб пензель був дуже

довгий!»

(Дюплесі, «Апологетика»)

Наука із свого боку не може довести, що світ був вічний в минулому, бо дослідження етапів, які йдуть один за одним по часу, ніколи не може покрити ланцюга причин, якщо цей ланцюг безконечний в часі.

Сучасна наука не лише не перечить цим даним віри, а навпаки, сама швидше схильна до цього, що світ мав початок в часі. Значить, і в цьому питанні не виникне конфлікту вірою і наукою. Додамо, що час, поняття відносне; воно появляється лише там, де є істоти, які підлягають змінам. Значить, до створення світу часу не було, а це значить, що момент виникнення світу не міг бути в часі.

Тому не можна сказати, що Бог, який є за межами часу, творив у часі.

Коли ж Церква стосує цей вираз, що «Бог творив в часі», це треба розуміти у тому значенні, що довжина створення світу у часі не вічна, і що ця довжина сотворення, як сотворення саме буття часу.

3. Створення світу за Біблією

Читач може нам заперечити зсилаючись на Святе Письмо, яке говорить про початкове створення світу: Бог здійснив Своє діло творення за 6 днів, по певному плану. Зупинимось на цьому запереченні, тим більше, що тут матимемо наглядний приклад, як обережно треба ставитись до розповідей Старого Завіту.

Нагадаємо спершу, що перші сторінки Біблії мають не одну, а дві розповіді про створення світу, до того ж не тотожні! Давно відомо, що автор, який писав їх, використовував ще старші письмові матеріали, пристосовуючи їх по Божому натхненню, для пояснення релігійних істин. Маючи не наукову, а релігійну мету, він і не затруднювався нинішніми запереченнями.

Обмежимося першою розповіддю, яка викликала і до нині викликає найбільше труднощів для тих, хто не знайомий з правильним тлумаченням Біблії.

"Спочатку створив Бог небо і землю. Земля ж була безводна і пустинна, пітьма була безоднею, і Дух Божий носився над водою.

І сказав Бог: нехай буде світло! І стало світло. І побачив Бог світло, що воно добре і відділив Бог світло від пітьми. І назвав Бог світло днем, а пітьму ніччю. І був вечір, і був ранок, день перший.

І сказав Бог: Хай буде твердь посеред води, і нехай відділить вона воду від води. І сотворив Бог твердь... І назвав Бог твердь небом. І був вечір і був ранок: день другий.

І сказав Бог: хай збереться вода, яка під небом в одне місце. І нехай явиться суша... І назвав Бог сушу землею, збір вод назвав морями. І сказав Бог: хай породить земля зелень, траву сіючу насіння, дерева плодовиті, які б видавали плід по своєму роду, в якому насіння його на землі. І так стало. І видала земля зелень... І побачив Бог, що це добре. І був вечір, і був ранок: день третій.

І сказав Бог: хай будуть світила на тверді небесній, для відділення дня від ночі, і для знамен і часів, і днів, і років; і хай будуть вони світилами на тверді небесній, щоб світити на землю. І стало так, і сотворив Бог два світила великі: світило більше для керування днем і менше – для керування ніччю і зорі... І побачив Бог, що все це добре. І був вечір і був ранок: день четвертий.

І сказав Бог: хай видасть вода, плазунів, душу живу; і птахи хай полетять над землею по тверді небесній. І сотворив Бог риб великих і всяку душу тварин плазунів, яких видала вода по роду їхньому, і всяку птицю пернату по роду її. І побачив Бог, що все це добре. І був вечір, і був ранок: день п'ятий.

І сказав Бог: хай видасть земля душу живу по роду її, тварин і змії і звірів земних по роду їх...

І сказав Бог: сотворю людину по образу Нашому, на Подобу Нашу; і хай володіє вона над рибами морськими і над птахами і над тваринами і над усією землею і над усіма зміями, плазунами на землі. І сотворив Бог людину на образ Свій... І побачив Бог усе, що Він сотворив, і усе це дуже добре. І був вечір і був ранок: день шостий.

Так здійснені небо і земля...

І спочив Бог в день сьомий від всіх діл Своїх, які він робив... І благословив Бог сьомий день, і освятив його: бо в цей день спочив від всіх діл Своїх, які Бог творив і зробив».

(Буття, I)

Досить прочитати цей текст, як можна помітити, що його неможливо розуміти буквально:

раніше творення першого дня вже створив Бог небо і землю! Таким чином в шестиденному ритмі вже появляється зайвий такт.

Далі, Бог лише на четвертий день створив сонце і місяць, – як же можна було вже раніше нарахувати три дні і три ночі?..

Якщо дотримуватись тексту буквально, труднощі виникають з усіх боків, та в дійсності все набагато простіше. Вкажемо по-перше те, що має значення для віровчення, а пізніше побачимо, як був задуманий цей текст.

Автор Святого Письма мав на увазі релігійне вчення, а не наукове. Він намагався зокрема прищепити нам такі істини:

– Бог створив вселенну і усе, що в ній є; Його справа хороша і людина повинна бути Йому за це вдячна.

– Людина повинна відпочивати на сьомий день і посвятити цей день Богу.

Щоб виразити конкретно дані істини, автор Святого Письма користувався народними оповіданнями, які знамениті тим, що дають уяву про Бога, як про Творця усього. Оскільки він намагався прищепити людям обов'язок святкувати сьомий день, Йому прийшла щаслива думка: розподілити діло творення на 6 картин: 3 дні на створення певних місць і ще три на їх заселення. З цього, до речі, виходить, що рослини прикріплені до землі, появляються раніше від сонця...

1) Перш за все, щоб привернути увагу до днів тижня і, особливо, до сьомого дня, потрібно було почати із створення світила, завдяки якому день відрізняється від ночі.

Логічно, темрява була раніше від світла; тому автор веде рахунок з вечора: «і був вечір і був ранок». В євреїв цей рахунок зберігається і тепер;

2) В первісному безладді небо і земля були змішані. На другий день Бог поставив на плоску землю небесний звід, тобто купол у формі півкулі, і таким чином відділив землю, залиту водою, від вод, які є на небесах.

Зрозуміло, що так єврейський народ уявляв собі землю і небо: плоска тарілка і над нею купол, над яким затримуються небесні води!

3) Після цього треба було землю впорядкувати. На третій день Бог відповідно цьому виділив «твердь», зібравши окремо низинні води; опісля прикрасив землю зеленню.

Після цього починається заповнення створених таким чином просторів.

4) На четвертий день, «небесний звід» наповнюється своїми «громадянами»: сонцем, місяцем і зорями, щоб вказувати день і ніч.

І зрозуміло, чому ці світила, особливо місяць, зайняли почесне місце в описанні порядку створення: місяць має звичку міняти свій зовнішній вигляд і навіть зникати в певні періоди, завдяки чому євреї рахували місячними місяцями, розділяючи кожен з них на 4 частини, цю відмінну міру часу їм вдалося зовсім справедливо приписувати Богу!

5) Опісля будуть заселені простори, які створені на другий день; одночасно були створені риби, які живуть у воді і птахи у небі.

6) На шостий день появляються живі істоти, які населяють твердь, тобто сушу, а особливо людина.

7) І сьомого дня Бог відпочивав...

Так своє вчення про виникнення світу автор виклав в народну розповідь для того, щоб конкретно виразити ті істини, які він хотів передати людям. Закономірно, що при цьому він орієнтувався на тогочасні уявлення:

«Автор Святого Письма не ставив собі за мету науково пояснити внутрішнє впорядкування очевидних речей, і повний порядок створення, а перш за все хотів дати своїм одноплемінникам народне знання, так, як воно поширювалось розмовною мовою цієї епохи, відповідно ідеям і розумовому рівню сучасників».

(Біблійна комісія, 30 червня 1909 р.)

Таким чином ясно: наука не має підстав рахуватися з часом і хронологічним порядком, які автор «Книги Буття» приписує створенню світу.

На жаль багато людей сприймають за істину об'явлену Богом те, що було лише пристосуванням до розумового рівня даної епохи, в пам'яті таких людей залишилися розповіді, які вони чули в дитинстві, коли ще не були в стані розрізнити, що відноситься до віри, а що до неї не відноситься; винні тут і ті, хто несвідомо ставив їх дитяче уявлення на хибний шлях, надаючи виняткового значення другорядним дрібницям.

В подальшому викладі ще буде нагода виділити з народних уявлень вчення Церкви, коли мова зайде про створення людини і про первородний гріх; там ми продемонструємо, з якою обережністю треба підходити до читання і вивчення розповідей Священної Історії.

Розділ III

ПОХОДЖЕННЯ ЖИТТЯ ДО ПОЯВИ ЛЮДИНИ

Дві проблеми стають перед нами:

А. Як появилось на землі життя?

Б. Як пояснити багаточисельність видів живих організмів?

(В одному лише тваринному світі їх нараховується 8 000 000).

А. Походження життя

1. Дані науки

Наука, яка, як ми говорили, обмежується матеріальною галуззю, і, яка прагнучи для кожного матеріального факту знайти матеріальну причину, висуває різні гіпотези:

а) Деякі вчені, не заперечуючи, що першопричиною життя може бути Бог, допускають, що перша жива клітина, яка появилась на нашій планеті, походила з іншого космічного тіла. По суті справи, це лише перенос питання, щоправда, дуже далеко!

б) Інші висувають гіпотезу, що нежива матерія, поміщена в сприятливі умови, може виробити живу істоту.

Це гіпотеза самозародження.

У цій галузі прославився Пастер: всупереч безапеляційним заявам деяких учених, він встановив, що у випадках ніби-то відкритого ними самозародження, життя в дійсності не появлялось з мертвої матерії. Зовсім справедливо Пастер не зробив з цього висновку про хибність гіпотези, а лише твердив, що вона не обгрунтована фактами, на які посилювалась для її підтвердження.

2. Дані віри

Всупереч поширеній думці, Церква не вимагає віри в пряме втручання Бога, як причину виникнення живої матерії; можна бути християнином і в той же час допускати, що життя зародилось з мертвої матерії. В цій гіпотезі Бог необхідний – можливо, ще більш необхідний, хоч і уявляється віддаленим: насправді ж, якщо життя виникло з матерії, це лиш означає, що Бог заклав у ту матерію можливість, завдяки чому вона могла ожити.

Таким чином з наукової точки зору є можливим, що вчені, виходячи з мертвої матерії, колись доможуться створення життя в лабораторії. Але й тоді це життя буде створене не ними; вони лише відкрили закон, встановлений Богом, згідно якого нежива матерія при певних умовах може виробити живу клітину, здатну жити і розмножуватись, розвиватись.

Б. ПОХОДЖЕННЯ ВИДІВ ДО ПОЯВИ ЛЮДИНИ

Як вияснити походження такої безмежної кількості видів, рослинних і тваринних? Як пояснити, що деяких з них не існувало в доісторичні часи, і що їм передували інші, які тепер зникли? Як пояснити риси схожості між різними видами і деякі зміни, що відбулися з плином часу у більшості з них? Як поясниш, що побудова живих істот з плином часу ставала все складнішою? Чи

необхідно допускати в кожному окремому випадку Боже втручання, чи, може, існують закони, які керують розвитком і зникненням видів?

1. Дані науки

Щоб пояснити численні факти, зареєстровані палеонтологією, порівняльною анатомією, ембріологією, біологією і т.д., вчені використовують еволюційну гіпотезу, згідно з якою, різні види живих істот походять одні від одних, відповідно до різних законів і під впливом різних умов, які потрібно визначити. Вчені спостерігають ще й сьогодні факти появи нових різновидностей в середині одного і того ж виду.

Хоч до цього часу ми не спостерігали виникнення одного виду з іншого, ці вчені вдаються до гіпотези спільності походження і споріднення між існуючими видами живих істот. Полишається питання, за якими законами і під чийми, впливами проходила в минулому зміна видів живих істот. На цю тему були опрацьовані різні гіпотези, як ламаркизм, дарвінізм, мутаційна теорія і гетерогенезис, що є своєрідною комбінацією попередніх теорій, чергування скачкоподібних і довгих еволюційних моментів, але вони недостатні для пояснення всіх встановлених фактів. Вчені продовжують пошук. В нинішній час багато відмовляються від теорії еволюції і приймають теорію початкової множини видів. Розглянемо, чи сумісна віра з еволюційною гіпотезою.

2. Дані віри

І в цьому випадку віра не каже нічого про закони, які керують появою і зникненням видів живих істот, що стоять нижче від людей. І важко зрозуміти, як відкриття цих законів могло б вплинути на наше життя.

Віра говорить лише, що Бог створив усе; вона не каже нам, якими засобами покликав Бог до життя той, або інший вид. Ясно одне, що Бог для передачі життя використовує посередників. Наприклад, він безпосередньо не створює кошеня. Але про Нього кажуть, і це справедливо, що Він є Творцем кошеняти. А якщо це так, якщо Він дає можливість кішці приводити на світ котя, то чому б Він не міг наділити різні види можливістю передавати життя іншим видам? Справа Творця тим аж ніяк не применшується, навпаки, від цього вона ще більш нас вражає і захоплює. Таким чином віра без усяких труднощів зживається з еволюційною гіпотезою, якої вона не стверджує і не відкидає, бо і в цьому випадку немає жодного об'явлення від Бога.

Немає необхідності наголошувати, що між розумінням творення і еволюції немає суперечності; еволюція є зміною стану предмету вже існуючого, який може бути створений.

Таким чином ті, хто турбуються про теорію еволюції, для того, щоб відкинути Бога, даремно тратять сили, бо цій теорії, Бог потрібний ще більше, щоб пояснити точність і мудрість, які керують еволюцією.

Цікаво зайвий раз відмітити, що вже з перших віків християнства визначні церковні автори, без усякого сумніву вірні Христовому вченню, тлумачили біблійні розповіді з такою свободою, якої й тепер було б більш, ніж досить, щоб допустити можливість теорії еволюції і багато іншого.

«З першого творчого імпульсу, усі речі існували у своєму задатку немов якоюсь запліднюючою силою закладеною у світобудову для народження усіх речей, але жодна з них не мала ще окремого і дійсного буття».

(Св. Григорій Ніський,
Патрологія Миня т. 44, стор. 72)

«Я думаю, що Бог створив відразу усі істоти, одних дійсно, інших в першоосновах. Подібно до того, як в зерні знаходиться усе, що з часом повинно розвинути в дерево. Так ми повинні уявити собі, що в світі, в момент, коли Бог одночасно створив усі речі, які земля видала як можливості і як причини, раніш, аніж вони розвинулися в часі такими, якими ми їх знаємо»

(Блаж. Августин)

Підсумовуючи сказане, бачимо, що віруючий, коли він лиш досить ясно уявляє собі віру, не має жодних труднощів, щоб допустити гіпотезу еволюції, з тією лише умовою, що мова йде про наукову гіпотезу, а не про зарозуміле філософствування, яке намагається довести, що обходитись без Бога, якого ніби-то не потрібно для пояснення світобудови.

Розділ IV ПОХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ

Переходячи до питання про нас, тобто людство, вяснимо, чи потрібно думати, що ми, як і рослини і тварини є лише дітьми еволюції, чи треба визначити, що Бог створив нас повністю і безпосередньо? Своєю здатністю мислити, винаходити, пам'ятати і розвиватися, людина настільки відрізняється від нижчих живих істот, що особливе втручання Творця буде тут найбільш вірогідним.

Звернемось знову до даних науки і віри.

1. Дані науки

а) Відкриття деяких людських допотопних видів спонукало вчених поширити гіпотезу еволюції на тіло людини.

Наглядно можна переконатись, що ці допотопні належать до типів органічної будови, яка є чимось середнім між людиною і мавпою. А поскільки дані науки і факти намагаються пояснити матеріальними причинами, то для вчених закономірним є зробити висновок про спорідненість видів і про еволюцію.

Але, якщо гіпотеза еволюції є твердо встановленою, то теорій, які намагаються пояснити еволюцію існує декілька.

«Факти, які відносяться до наслідків еволюції відомі в такій кількості, що деякі автори вважають можливим твердити, що сама еволюція є фактом. Розуміння методологічного порядку не дозволяють нам поділяти цю думку. Факт повинен бути встановлений прямим спостереженням або дослідом. А в питанні перетворення видів такий прямий доказ неможливий. Значить, еволюція це лише надзвичайно правдоподібна гіпотеза, яка піддається перевірці в своїх багаточисленних наслідках, і може бути відкинена лише у випадку, якщо її замінити іншою гіпотезою, яка буде щонайменше в тій же мірі правдоподібною... Якщо еволюційна гіпотеза має такий високий ступінь правдоподібності, якої лише наукова гіпотеза може досягти, настільки високий, що можна було б навіть говорити про історичний факт, то зовсім по-іншому стоїть справа з теоріями, які намагаються еволюцію полонити».

(Г. Вандербург,
професор Лувенського Університету
"Енцикліка і природничі науки»)

б) Чи походить нинішнє людство від однієї істоти, чи від декількох пар, які появились незалежно одна від одної? Факти, які появились донині не роблять обов'язковою для вчених жодну гіпотезу. Щоб розв'язати це питання можливим є лише один спосіб: розшукати цю пару, чи пари і розпитати у них. Таким чином можна сказати, що ця проблема науково не розв'язується, гіпотеза, прийнята одним, або іншим вченим так і полишається гіпотезою.

в) Щодо наявності в нас нематеріальної основи, яку ми називаємо душею, то експериментальна наука, яка займається лише дослідженням матеріальних причин, відповідає дуже розумно, що це питання виходить за межі її компетенції; вона його надає філософії. Це питання стояло як перед нашими предками, так і перед нами, тому присвятимо йому окремий розділ.

«Вчений, сприймаючи еволюцію, твердить по суті про наявність в людині явищ чутливості – справжнього спадкового зв'язку між людським тілом і нижчими формами життя. Наукового дослідження не торкається питання, чи появилася при переході до людського етапу духовна душа, як результат метаемпіричної дії одного лише Бога, подібно до того, як антропологія вивчаючи наслідки змішування різних людських типів, не займається питанням, звідки походять душі цих людей. Ця проблема ставиться тоді, коли вчений залишаючи галузь фактів і наукових гіпотез, пробує створити філософський синтез».

(О. Л. Ренварт, коментарі до «Енцикліки»)

2. Дані віри

Подаємо коротко церковне вчення про походження і природу людини:

а) Сучасне людство походить від однієї єдиної пари (не забудьмо, що згідно з біблійним оповіданням до першородиною існує Адам, людська істота андрогінного типу, де сам термін Адам - Кадмон згідно старовісврейського талмудського коментаря означає всеєдине людство).

б) людина складається із матеріального елементу – тіла і духовного елементу – душі.

в) Душа не може виникнути шляхом перетворення матерії, мертвої або живої – вона безпосередньо створена Богом.

По цих трьох пунктах жодного конфлікту між наукою і релігією виникнути не може.

г) Щодо тіла, то своє існування і свій вигляд воно отримало від Бога. Але віра не каже нічого певного про те, чи отримало воно їх безпосередньо чи посередньо через якихось живих істот, що існували раніше.

«Церква не забороняє вчення про еволюцію, поскільки воно досліджує чи було людське тіло утворене із матерії, ще вже існувала раніше... Піддавати дослідженню і обговоренню вченими одного й іншого напрямку».

(Папа Пії XII, енцикліка «Гуманні Генеріс» 1950 р.)

3. Біблійна розповідь

Читає, звичайно, пригадує подвійну розповідь Біблії про створення людини. Ось основне місце другої з цих розповідей:

«І сотворив Бог чоловіка із пороку земного, і вдихнув в лице його дихання життя, і став чоловік душею живою».

(Буття II, 7)

Впадає в очі чисто антропоморфічне трактування цієї розповіді, що зайвий раз свідчить про народний характер цих сторінок Старого Завіту (1). Зрозуміло, що цей текст неможливо сприймати буквально.

«Глиняна статуя, що виліплена схожою до людини і опісля оживлена диханням Творця, хто знає чи ще знайде прихильників. Вже Блаженний Августин, якраз з приводу цього буквального і надто грубого тлумачення тексту, який має дуже багато символічних виразів, радив християнам його часів бути обережними і не приймати на віру те, що у невірних викликає сміх».

(Де Ейнеті,

стаття «Трансформізм» в апологетичному
словнику католицької віри», т. IV)

Згідно цього тексту Бог творить людину на образ Свій, отже робить його духовною істиною, наділеною розумом і волею, і для цього вселяє в нього життєву основу, якою є душа.

Відносно тіла слід відзначити, що по цьому біблійному оповіданню, навіть якщо його брати буквально, Бог не створив, не зробив з нічого це людське тіло, а використав «порох землі», значить щось створене раніше.

Таким чином ця розповідь не твердить, що тіло першої людини було створене в теперішньому значенні цього слова: а навпаки, вона каже, що Бог використав матерію, яка існувала раніше, і не уточнює характеру цієї матерії.

Таким чином біблійний текст повністю залишає місце для еволюційної теорії, згідно якої воно являє якраз собою результат перетворення раніше існуючої матерії.

Тому і більшість сучасних богословів співчутливо відносяться до цієї наукової гіпотези, яку енцикліка Папи Пії XII офіційно дозволяла приймати з деякими застереженнями. При цьому вони одноголосно вважають, що втручання Бога мало місце, або шляхом керування еволюції, або безпосередньо, щоб пристосувати тіло до душі, яку Бог в нього вселив. В цій галузі науки, як і в інших, католицька Церква нараховує багато своїх представників серед найбільш відомих палеонтологів: згадаймо, до прикладу, о. П. Тельярда де Шардена, абатів Брей, А. і Ж. Буісоні. Чи не доводить це, що Церква не боїться наукових відкриттів?

Вчені можуть продовжувати свої дослідження: коли їм вдасться встановити безсумнівні факти, вони можуть бути впевнені, що справжніх суперечностей не виникне між їхніми відкриттями і тими істинами, які з точки зору віри становлять Боже Об'явлення.

Розділ V ПОКЛИКАННЯ ЛЮДИНИ

Зараз ми не говоритимемо, що Бог покликав людину до надприродного життя, а допустимо, що людина створена так як цього вимагає її природа.

«Благодать не знищує природи, а навпаки, підносить і облагороджує її, тому те, що ми скажемо про покликання людини в природному відношенні, буде повністю справедливим і тоді, коли ми говоримо про її піднесення до надприродного рівня.

Для людини є природним:

- 1) Усе, що властиве її природі (тілу і душі);
- 2) Все, що впливає як наслідок, із цієї створеної природи, із її сил, здібностей, потреб і властивостей;
- 3) В однаковій мірі цілі і обов'язки, зусилля і прагнення, які відповідають цим створеним силам, а також тим засобам, з допомогою яких ці цілі досягаються».

(Бартман,
«Нариси догматичного богослов'я»
т.1, стор. 310)

Яке покликання людини на землі у її чисто природному відношенні?

Християнська відповідь: знати Бога, любити Його і служити Йому. Майбутнє життя людини виявиться щасливим, або нещасним в залежності від того, як вона виконала своє завдання на землі. Це завдання не є обов'язковим, накладеним на людину зверху; воно диктується їй природним і інстинктивним прагненням всієї її істоти.

Розглянемо, в чому це завдання полягає:

1. Знати Бога

Перш за все людина повинна увесь свій розум використати для того, щоб на підставі простого споглядання природних чудес стверджувати існування Творця.

Таке, повторюємо, інстинктивне і природне прагнення людського розуму, який шукає повноти буття. Він намагатиметься, наскільки йому це дозволять його власні можливості, уявити природу цього Верховного Єства. Але, як вже сказано вище, розум не може у цьому пізнанні зайти далеко і тому, він звичайно, прагнучиме отримати подальші відомості від Самого Бога.

2. Любити Бога

З пізнання Бога повинні зародитись в людини почуття любові і поклоніння, які вона буде виявляти: особистою молитвою, і, оскільки людина живе у суспільстві, то й суспільним культом. Ідучи за власним сумлінням, людина намагатиметься жити відповідно до правил моралі, які продиктовані їй природою і мають своє джерело в Бозі. Усвідомлюючи, що Бог є джерелом усілякого добра і безконечною досконалістю, людина відчуває бажання, хоча не усвідомлене і смутне, бачити Бога, володіти Ним, таким, як Він є, щоб завдяки цьому любити Його ще більше.

3. Служити Богу

Не тому, що Богу потрібна людська служба. Він не потребує нічого; Його блаженство не може ні збільшитись, ані зменшитись. Тому служіння Богу не можна порівняти із службою слуги господареві, але це означає, що людина покликана до співпраці з Богом в Його творчій справі, яку людина повинна довершувати.

Хоч як це не дивно, творіння Боже не довершене, земля це «недокінчена симфонія» – такою була воля Творця.

Якби Бог хотів робити все, Він повинен був би Сам збудувати будинки, стругати столи, видувати електролампи, робити дитячі візочки... Повинен був би сам розжовувати їжу і перетравлювати її. Тоді мусів би скасувати всілякий рух, ріст, переміщення, дихання... Світ був би німий, заморожений. Бог же все влаштував краще, помістив нас у світ лише наполовину довершений, призначивши нас довершувати його справу!

Як мати любить, аби діти допомагали їй накривати на стіл, так Бог Своєю волею залучив людей до участі в Його творчій справі і тому полишив Його недовершеним, даючи можливість людям продовжувати Його творчий акт і обіцяючи їм нагороду за їх працю. Бог піддав людей цьому випробуванню – разом з ним закінчити Його творіння, саме для того, щоб вони могли виявити свою любов до Нього.

На кожному будівництві роль людини є подвійною: а) людина повинна сама в собі продовжувати справу творення. Вона повинна використати таланти, отримані від Бога, розвивати своє тіло, збільшувати знання, узгоджувати своє життя з велінням совісті, прогресивно і гармонійно розвивати свою особистість, стати досконалою, як досконалим є Бог.

Людина – плодюча нива, багата затаєними можливостями, які Бог в неї вклав. Її покликання повністю їх розвинути, використати. Як скульптор з безформенної глини зліплює високохудожній твір мистецтва, так і людина повинна працювати над своєю істотою, щоб здійснити той прекрасний тип людини, якою вона повинна стати згідно з Божою волею.

б) Людина повинна навколо себе продовжувати справу творення. Вона повинна поступово оволодівати матерією, освоювати багатства землі і надр, керувати стихіями, аби оточуючий світ сприяв її вдосконаленню і сам з нею вдосконалювався.

Отже, кожна корисна і чесна праця, якою ми зайняті на землі продовжує Божу справу і одухотворює матерію.

Купа каміння і заліза перетворюється у храм чи будинок, з неотесаної колоди появляється стіл, з кількох тубиків фарб художник творить картину, що полонить душу.

Тим самим, закінчуючи Божу справу довкола себе і в самому собі людина служить Богу. Людина створена на образ Божий, покликана, щоб стати творцем, господарем, організатором.

«Світ є Боже підприємство для творення творців, для того, аби до Бога приєдналися істоти, які гідні його любові».

(Анрі Бергсон «Два джерела моралі і релігії»)

Внаслідок цього уся людська діяльність підпорядковується двом законам:

а) ЗАКОНУ ПРАЦІ. Людина повинна працювати, вона в дійсності є робітником при будові світу.

б) ЗАКОНУ ПРОГРЕСУ. Людина живе на землі аби вдосконалювати Божу справу. Тому вона повинна сприяти усякому прогресу у будь-якій галузі. Підкреслимо, усякому справжньому прогресу, бо не кожен прогрес справжній. Замість того, щоб оволодівати матерією, людина сучасності приковує себе до неї і часто стає її рабом.

«Виникло прагнення продукувати якомога більше, прикриваючись ідеєю забезпечення загального блага і комфорту Намагаючись лише мати, людина перестала розуміти, що значить бути. Такими є кайдани, які наклали матеріальні достатки... В отупляючій фабриці праці, або в розм'ягчуючому комфорті, що трапилось з людською особистістю?»

(Д. Перро, «Стиль людини»)

«Справжній прогрес повинен бути не марним блиском технічного прогресу, але істотним поліпшенням людства в галузі моралі і права».

(Папа Пій XII, промова 21 лист. 1946 р.)

Але принцип незмінний:

Людина живе на землі для того, щоб працювати для справи прогресу. Застій у будь-якій галузі: матеріальній, науковій, технічній, моральній суперечить Божому плану. Тому людина, яка приймає християнське вчення повинна бути прихильником прогресу.

4. Служити самому собі

Із сказаного ясно, що, служачи Богу, тобто співпрацюючи у викінченні Божої справи, людина в кінцевому результаті служить своїй власній справі, своїм інтересам.

Кожна людська істота, ким би вона не була, неодмінно турбується перш за все про свої інтереси; це відноситься і до монахині, що посвятила своє життя догляду за хворими, і до багача, який таємно від усіх жертвує на бідних: він має для себе задоволення в тому, що своїм багатством приносить радість людям. Монахиня шукає лише слави Божої, але при цьому знаходить для себе потіху в тому, що полегшує чужі терпіння і в кожному випадку збирає для себе скарби на небі.

«Мораль, яка твердить, що вона не признає особистої зацікавленості, не можна захистити

філософськи, а психологічно вона взагалі є нелюдською. Її «незацікавленість» полягає в тому, що з щастя вона робить не мету, а лише результат».

Ю. Ж. Леклер,
«Життя в монашій спільноті»)

Зацікавленості немає лише у Бога. Він один не має жодної вигоди від свого діла і від людської праці. Жодного «особистого інтересу» в творінні Він не має. Для Бога жодного недостатку, жодного терпіння, жодного зменшення Його слави не може бути від цього, що людина відмовляється з Ним співпрацювати; Бог є незмінний, безконечно блаженний і досконалий.

5. Служити іншим

Батько, даючи бідному милостиню, часто говорить своїм дітям, аби гроші передали вони: цим він заохочує їх до доброї справи. Бог чинить так само: Він кожній людині дає ті чи інші «таланти», з умовою, щоб вона, розвинувши їх, віддавала в розпорядження інших людей. Бог не набуває егоїстично лише для Себе Самого могутності, щедрості і великодушності: Він дав нам можливість бути таким як Він, добрими і могутніми. Одному він дав спритні руки аби обробляти дерево, залізо, а чи шерсть і виробляти те, що необхідно не лише йому самому але й іншим людям.

Іншого наділив розумом, аби відкривати нові багатства природи і віддавати їх у розпорядження іншим.

Третій отримав від Нього дар до музики, четвертий – силу слова, п'ятий – уміння плекати сади і т.д.

Таким чином людина не є повновладним господарем того, що вона отримала; вона носій деякої частини тих благ, які Бог призначив для людства. Людина лише посередник, як дитина, що передає допомогу від батька. І винагороджена вона буде в такій мірі, в якій виконує доручену їй справу любові і взаємодопомоги. Це значить, що людство задумане Богом, як велика сім'я, де кожен повинен намагатись наслідувати Бога і, в міру своїх можливостей, збільшувати щастя інших.

Таким чином люди покликані до єдності не лише зі своїм Творцем, який запропонував їм таку близькість з Собою, ступінь якої ми побачимо згодом, але й до єдності між собою. Закон любові, який визначає відношення між людиною і Богом повинен панувати також у відношеннях між людьми.

Щоб створені Богом істоти не замикались у собі і не відокремлювались, Бог зробив їх потребуючими взаємної підтримки, а тому не однаково розподілив свої дари. І мова тут не лише про економічну нерівність. І взагалі не про неї, бо, як побачимо, вона основним чином створена самими людьми. Ми ж говоримо про нерівність фізичних та розумових здібностей, та про особливі нахили людей. Відзначимо, що ця нерівність збережеться в тій чи іншій формі назавжди, які б зусилля не прикладались людьми для вирішення життєвих умов, що є однаковими для всіх.

ПРИЧИНА цього дуже проста: законом світу цю нерівність зробив сам Бог, так само, як він підпорядкував матеріальні тіла закономірностям.

Залишається пояснити закладений у цьому Божий план. Бог має владу над своїми дарами, і, якщо Він дав моєму сусідові більше аніж мені, то це не дає мені підстави звинувачувати Його в несправедливості, тому, що Він мені не винен взагалі нічого, а несправедливість означає порушення існуючого права.

Однак, така відповідь немов би допускає Божу сваволю... Звичайно, можна додати, що людське життя, а разом з тим, і прогрес, не були б можливими без цієї «нерівності», як це дуже вдало зауважив о. Дюплесі:

«Усім однакове багатство» означає й «всім однакову бідність» тому, що в суспільстві існують скромні, але необхідні завдання, яких у випадку загальної рівності ніхто не захоче виконувати, а без їх виконання життя стане бідним для усіх. Наприклад, спробуйте при системі «рівності» поїхати з Парижу в Марсель. Ви захочете поїхати залізницею, але хто затруднить себе, аби її збудувати? Але допустимо, що залізниця вже існує, то в поїзді потрібен кочегар, механік, який би змащував колеса і т.д. Хто ж захоче виконувати ці роботи? Ви скажете, що поїзд поведе найрозумніший. Але ми, припустили, що живемо в системі цілковитої рівності, де кожен не мудріший за іншого... Залишається кожному вести поїзд по черзі. Добре, але тоді, скільки раз доведеться їздити кочегаром, механіком і т.д. до того, як один раз поїхати пасажиром?»

(Е.Дюплесі, «Апологетика» т.І)

Та головна і глибинна причина полягає ось у чому: ця нерівність бажана Богу, тому що завдяки їй люди можуть давати так, як дає Бог і тим самим мають можливість брати участь у справі Його любові.

Хіба не ця нерівність лежить в основі всеохоплюючої турботи матері про її дитину?

Хіба не ця нерівність дає можливість шахтареві зробити послугу людям, схожим на нього?

Хіба не завдяки нерівності люди можуть працювати із самовідданістю у всіх галузях?

У Божому плані ця нерівність не є безвихіддю: здібності кожної людини належать суспільству.

Кожен Божий дар, отриманий однією людиною, повинен служити для блага інших: розумний повинен навчати неука; здоровий доглядати хворого; багатий підтримувати бідного; пекар давати шевцеві; швець лікареві, лікар мельнику, мельник пекару і т.д. Кожен згідно своїх здібностей.

Така система існує не лише між окремими людьми, а й між народами, які покликані допомагати один одному.

Ніхто на землі не забезпечений усім в такій кількості, не потребувати допомоги ближнього. Ніхто до тієї міри не позбавлений всього, щоб не міг давати користь суспільству.

Навіть терпіння є багатством, яке може служити для блага інших. А якщо це так, то нерівність, яку ніби-то Бог вніс в розподілення своїх дарів, виправляється встановлюючим рівновагу природним законом:

Це закон любові, іншими словами, закон служіння іншим, який велить кожному віддавати свої дарування для користування ближнього.

«В дереві є порядок, хоч його коріння й відрізняється від гілля».

(Сент Екзюпері, «Військовий пілот»)

Очевидно, що без цих братніх зв'язків не було б нічого окрім невдоволення, ворожнечі, заздрощів і анархії, що підтримується досвідом сучасного світу.

6. Служити вільно

Бог, як ми бачили, дав людині завдання: забезпечити своє тимчасове і вічне щастя, забезпечуючи в той же час щастя інших. Бог покликав людину довершити Його діло любові, Його творіння. Але любов неможлива без волі. От чому Бог не підкорив людину сліпим законам, які він встановив для матеріальних істот, своє покликання кожна людина може виконати лише вільно.

«Абсолютно вільно віддавши Самого Себе, Бог чекає вільної самовіддачі від людини».

(І. де Моншей, «Будувати», IX)

«Любов може звертатися лише до вільних істот. При жодних умовах ми не можемо уявити себе будівничими вдосконаленого автомата, який би повторював: «я тебе люблю!»

Єдина любов є для нас цінною, та, яку нам дає вільна істота; ми зовсім не цінуємо ознак уваги з боку занадто зацікавленої людини.

Все матеріальне творіння, як і світ рослинний і тваринний, були для Бога лише вступом і Бог втілювався у вільну людину, щоб увесь всесвіт у пориві синівської відданості з'єднати з її джерелом. Людина «вільна», це значить, що вона здатна відповісти: ні».

(А. Жолі, «Дивний ризик віри»)

З того моменту, відколи Бог створив вільну істоту, появилась можливість гріха. Бог не є причиною гріха. Якщо батько дав синові гроші для самостійного життя, і син ці гроші проти волі батька використав на зло, то відповідальність за це не може спадати на батька.

Бог дає нам життя, розум, волю і інші дари, щоб ми чинили, наслідуючи Його, як вільні особистості. Не можна покладати відповідальності на Нього, якщо ми погано використаємо те, що Він нам дав. Він не зичить нам зла, але перешкодити тому злу Він міг би, лише відмовившись від своїх замірів і забравши в нас наше людське життя.

«Зрозуміло, що Бог, який є найвищим добром, не може брати участі у наших лукавих справах. Це краще можна зрозуміти на прикладі, взятому з природнього життя.

Душа приймає участь у всіх діях тіла. Але у русі ноги кривого є два моменти: сам рух і його похибка. Душа сприяє рухові, але не його недоліку, який походить лише від тіла».

(Дюплесі, «Апологетика»)

Таким чином гріх – породження людської ініціативи; гріх – відмова співпрацювати з Богом в тому чи іншому випадку. Гріх несе за собою неминучі наслідки: він вносить розлад в Боже діло, а

так, як творіння служить єдиному добру людини, то гріх неминуче падає тягарем на людину.
Все зло, яке ми бачимо докруг нас походить від людського гріха і лише від нього.

Висновки.

Отже, покликанням людини є:

- знати Бога, любити Його і служити Йому.
- служити Богу, значить служити самому собі і служити ближньому. Це не три різні покликання. Ні! Служити Богу, значить служити ближньому; служити ближньому, значить забезпечувати своє власне щастя, тимчасове і вічне; шукати свого щастя теж означає служити Богу і забезпечувати щастя ближніх.

Чинячи так, людина дотримується порядку речей і в тому розвивається: вона живе згідно своєї природи, вільно розвиває свою особистість і забезпечує собі вічне блаженство.

«Якщо прагнеш йти шляхом, що веде до успіху, тобто до щастя, не лише остерігайся поганих жартівників, якими є безбожники, але постав релігію в основу свого життя... Що для того є необхідними тобі скажу: передовсім признай, що є Бог. Потім виконуй Його волю і якнайкраще використовуй життя, яке Він нам дав, а в це входить особливо любов до ближнього. Це є справжня віра, тобто це, що згадують не лише в неділю, а що перетворюється в життя кожен момент, в будь-якому стані швидкоплинного існування».

(Беден - Поуел, «Шлях до успіху»)

Розділ VI ЛЮДСЬКА ПРИРОДА

Бог створив нас, але в чому полягає наша природа? Якщо ми хочемо надати життю напрям, про який говорили вище, то необхідно вяснити, які сили в нас діють, скласти карту течій, які несуть нас то в одному, то в іншому напрямі, вяснити, які вихори нас найчастіше захоплюють, виявити, в яких лабіринтах блукає часами наша душа. Біль людини полягає якраз у тому, що вона нечітко усвідомлює багатство своєї істоти і в той же час не може повністю заволодіти своїми активними силами.

«Ім'я моє легіон; тому, що я не один; я – не однина; я – декілька; я тривожна і рухома множина, дивовижна анархія суперечливих прагнень, безглузде скупчення осіб, які штовхаються, виштовхуючи одна одну, і кожна намагається заволодіти мною».

(П. Шарль, «Повсякденна молитва»)

«Що я? Психологічно розплавлена маса; моральне сплетіння суперечливих впливів? Однак, я почуваю себе неподільним. Що це за таємниця?»

(Сертильянж, «Духовне зосередження»)

Треба визнати, що після цілих століть досліджень, людина для самої себе залишається таємницею, вона не лише далеко не повністю володіє різноманітними можливостями своєї природи, але ледь знає їх.

Коли такі лікарі, як Карель, заходили в тупик перед загадкою фізичного життя і визнавали своє невігластво, кажучи про людину, як про невідоме, то що вже говорити про психологів і філософів, які вивчають цю загадкову галузь, де панує дух?..

Спробуймо все-таки точніше визначити нашу таємничу природу.

1. Наша оригінальність

Перш за все підкреслимо, що ми характеризуємось як істоти, які складаються із плоті і духа, котрі взаємно впливають одне на одного. Ми бачимо, що є наше тіло. Що є нашою душею, можна визначити, трохи порозмірковувавши.

Ми обмежені в часі (живемо ж бо в XX, а не в XV сторіччі), і в просторі (бо наше місце на планеті вимірюється кількома десятками кубічних дециметрів, які займає наше тіло). Однак у нас є надзвичайна здатність покидати тісну келію нашого тіла і линути через усі часові перешкоди.

Нам вдається зайти далеко, переноситися у віки і простори, при цьому наше тіло не зупиняє нас і не йде за нами. Цю здатність виходу, яка навидовижу протиставляється скромним можливостям нашого тіла доводиться приписувати другому елементу нашої істоти, який ми називаємо душею.

З іншого боку, ми нудьгуємо потребою безмежності, яка теж заперечує обмеженість, що приковує наше тіло до певного місця і певної епохи.

Ніщо матеріальне не задовільняє нас повністю, коли ми отримуємо те, що хотіли придбати, воно нас не насичує. Ми шукаємо далі і вище за те, що нам може дати матеріальний світ Тварина, коли насититься, задоволена, ми ж – ні. Лев поїдає свою жертву і спить. Людина не спить. Знову ж це можна пояснити присутністю в нас нематеріального елемента, що прагне до нематеріального добра, тобто – душі.

З цього випливає, що оригінальність нашої істоти, яка виділяє її з-поміж усіх інших істот, полягає в тому, що вона складається з двох, очевидно суперечливих елементів.

Людина не ангел, не звір, не тварина, не чистий розум; вона розумна тварина; ми можемо без усякого сумніву визначити себе, як одухотворену плоть або воплощенну душу.

Ці два елементи у нас не статичні, і не безрухі: тіло діє і душа діє; одне і друге розвивається згідно свого напрямку, при цьому тіло вкорінює нас в матеріальному світі, а душа підносить у вищі сфери.

Неважко зрозуміти, які проблеми висуває це становище на кордони двох світів, які внутрішні розриви і які конфлікти воно породжує!

«Чи знаєте ви, чому людина є найстрадальнішою з усіх створінь? Тому, що вона однією ногою стоїть в обмеженому, а другою – в безконечному і розривається між цими світами».

(Ламене)

«Всі людські проблеми мають свою основу в таємному союзі плоті і духу. Дух дуже широкий, плоть надто вузька. Об'єднує їх спільне життя вимагає узгодження».

(Цундель, «Дослідження особистості»)

2. Наші запозичення

Проблема ускладнюється ще й тим, що нам доводиться все отримувати ззовні. Справа в тому, що доводиться виходити з факту неприємного для нашої гордості: людина сама по собі істота жалюгідна, можливо, найжалюгідніша з усіх створених істот. Полишена своїм власним силам, вона не розпоряджається майже нічим.

Аби в тому переконатись, варто поглянути на немовля. Важко уявити собі щось більш немічне! Метелик, що вилазить із кулія, курча, що продзьобує шкаралупу інакше пристосовані до життя! Людина виходить із своєї нищості тим, що все насущне, необхідне для неї, вона випрошує для себе в обох світах, до яких вона належить одночасно, як дерево, що має корінь в землі і простягає в небо своє галуззя усе отримує з землі і неба.

Таким чином ми живемо в борг, починаючи з першого моменту нашого існування. Тут виникає запитання: чи ці постійні борги не закабальють нас в того, в кого ми беремо?

Запозичення з матеріального світу

а) Матеріальний світ постачає тілу їжу, одягу, житло, знаряддя, сучасний комфорт та інше. Але ми одразу здогадуємось: якщо людина необачна, вона ризикує через ці запозичення, які прив'язують її до матеріального, втратити свою перевагу над матеріальними речами, бо ради них вона може жертвувати і тілом своїм і думкою і навіть душею. І тим самим тратить свободу дії.

Нас зав'язують мізерні дрібниці і через них ми стаємо нещасними: я впадаю у відчай, коли немає тютюну, коли погано підсмажена печеня, коли кінчається паста в ручці, коли так треба докінчити листа, коли в сусідів галасує дитина... З тієї точки зору матеріальний прогрес, як ми вже говорили, не завжди відповідає дійсному. Надто часто, на жаль, він спричинює послаблення нових засобів дії, притуплює наші почуття. (Чи допомагає радіо в розвитку музичальності, коли притуплює в людині потребу самій сідати за музичальний інструмент і відтворювати звуки?) Комфорт притуплює і нашу пам'ять (книги, папір, на який заносимо усі наші думки і підрахунки позбавляють нас необхідності утримувати в пам'яті найнеобхідніші речі).

Для нашого тіла нам необхідні матеріальні речі, але при використанні їх треба бути

розсудливо-поміrkованими, коли хочемо полишитись господарями самих себе і всього, чим володіємо. Треба остерігатись того, аби наше «я» повністю не розчинилось в матерії.

б) Матеріальний світ потрібен не лише для того аби забезпечувати тіло усім необхідним, але й для того щоб жити духовне життя.

Наш розум пробуджується і починає працювати при тій лише умові, що він отримує спочатку через посередництво почуттів уяву про зовнішній світ. Лише розглядаючи речі вловлюючи звуки, торкаючись предметів, вдихаючи запахи, ми приводимо в діяльність наш дух. Дух увесь час збирає плоди у саді наших почуттів. Він забирає з матеріального світу сировину, яку далі обробляє по-своєму. Чи уявляємо ми собі усю ту кількість чуттєвих спроб, які необхідні дитині для того, щоб навчитись розрізняти віддалі, перспективу, різновиди барв, висоту звуків? Чи уявляємо ми незлічені спроби, через які вона пройшла раніше, аніж навчилась читати, писати, рахувати? Перед тим, як дійти до складних обчислень математик повинен був, як і усі інші, підбирати палички і рахувати на пальцях; філософ з трудом подолав буквар...

Таким чином дух залежить від почуттів. Опісля ми побачимо, як необхідно є контролювати почуття, якщо ми хочемо залишитися господарем самих себе.

Запозичення з духовного світу

Хоча людський розум і має вихідну точку, у чутливому світі, він може вийти за межі цього світу і зробити висновок про існування найвищого Єства, від якого залежить усе. Людина може вступити у єднання з ним думкою і молитвою, може навіть бажати усіма силами своєї істоти, щоб це найвище єство ясно відкрило їй ціль життя і повніше відкрилось Само. Але знання про Бога, яке складається в людини неминуче має матеріальний відбиток; тому, що тут думає не дух а людина, яка складається з духу і матерії.

Така залежність нашого духу від матерії, що уся його діяльність навіть за межами матеріального світу відзначена цією залежністю. Цим і пояснюється антропоморфічний бік, який ми надаємо нашим уявленням про Бога.

Всупереч духу, ми уявляємо Його істотою в плоті, з людським обличчям, руками, котрі створили світ... Ми уявляємо Його добрим і справедливим, як кращого серед людей; приписуємо Йому пам'ять, бажання, співчуття, усе як у людей; і нам видається, що для Нього, як і для нас, час ділиться на минулий, теперішній і майбутній і т.д.

Зрештою, коли нам доводиться примиритися з тим, що у нас немає жодного чистого духовного знання, доводиться признати, що знання немає в нас і матеріального: наші чуттєві сприйняття, як тільки вони стають хоч трохи свідомими, то тим самим виповнюються думкою: я бачу і відчуваю не як тварина, а як людина.

Для людини не існує ангельського знання, не має вона й тваринного: є знання людське, яке складене з духовного і чуттєвого. Так вимальовується побудова нашої істоти: ми створіння складні, складені із матерії і духу, покликані створювати свою особистість через запозичення матеріалів з двох різних світів. Всі двері відкриті: в бік матеріального світу – почуття; в бік духовного світу – дух. Наша справа – розсудливо відкривати ці двері, вибирати матеріали, доставляти їх на місце будівництва і використовувати їх.

«Людина – загадка. На межі двох світів, вона щоб бути сама собою, потребує обох: землі і неба; час і вічність стикаються в ній. Вона знаходиться в тій точці земної реальності, де створіння усвідомлює свою слабкість, пізнає свого Творця, пробуджується для Бога і готується, щоб почути заклик божеської любові»

(К. Адам, «Ісус Христос»)

Тоді поволі підіймається будова – наша особистість, побудувати яку нам доручив Бог. Чи буде ця будова храмом, а чи бараком? В цьому – таємниця долі кожної людини.

3. Про деякі природні особливості нашої істоти

З цього, що наша істота складається з матерії і духу можемо зробити висновок, що людина по природі своїй піддана невігластву, терпінню і хтивості.

Звичайно, Бог своїм особливим втручанням міг би усунути ці болячки; але таке втручання повинно б виправдовуватись не нашою природою, а чимось іншим.

а) Передовсім, ми народжуємось не знаючи навіть найпростіших, найелементарніших речей. Ми бачили, що людський розум має свою вихідну точку в чуттєвих пізнаннях; а ці пізнання не вроджені: вони даються досвідом життя. Таким чином будь-яке людське знання починається з незнання і лише повільним розвитком і поступовим зусиллям (спочатку наші почуття, а опісля наш дух) пробуджуються, пристосовуються і наповнюються змістом. Таким чином ми невігласи від природи. Для того щоб в людини були готові ідеї без посередництва діяльності почуттів, без запозичень від зовнішнього світу, було б потрібно особливого Божого втручання, яке б безпосередньо породжувало б їх в людській свідомості. Для такого втручання, яке суперечило б природним законам нашої істоти було б необхідне, як ми вже говорили, визначене виправдання.

б) Окрім цього, людина від природи віддана терпінню; це є неминучим наслідком того, що вона частково є представником світу матерії. У певному значенні терпить кожна створена істота. Причина в тому, що Бог повноту свого буття може передавати лише в нутрі божества (повернемось до цього в розмові про Пресвяту Тройцю).

Через це кожна створена істота неминуче обмежена як в своїй природі, так і у своїй діяльності. Цю обмеженість породжує не бідність буття, а лиш недостаток у чомусь, а значить породжує терпіння в широкому значенні цього слова. Але людина, як і всіляка інша істота в матеріальному світі підлягає й іншому терпінню через те, що вона займає певний життєвий простір в світі тих вимірів, серед інших істот, які мають такі ж потреби.

Найпростіший приклад – пряме примушення зміни свого місця (зі скали звалюється камінь і впаде неодмінно на мене, якщо я не відступлюсь).

Але ця залежність може мати й тонші вираження: коли мікроб поселиться в мій організм і житиме за мій рахунок, наступить зміна температури мого тіла, або навіть надто сильний запах...

Увесь світ впливає на мене. Навіть, якщо я зачинений у своїй кімнаті без усякого очевидного контакту із зовнішнім світом. Досить лиш радіоприймача, який виловить з простору всюдисущі хвилі, який принесе мені кепську вістку і цим спричинить моє терпіння. Так само може вразити мене й слово людини, яке повністю матеріалізується в моїй уяві. Або, навпаки, коли того ж слова, але жаданного, я не почую, це також причиниться до мого терпіння!

Як істоти матеріальні, ми повинні змиритись з тим, що живемо серед інших матеріальних істот, терпимо їх присутність, їх контакт і вплив на нас, їх вимоги і від того страждаємо. І знову ж, щоб відгородити людину від впливу інших матеріальних істот, необхідне було б особливе Боже втручання, яке б лежало поза законами природи. Але, щоб таке втручання мало місце, Бог напевне повинен був би діяти вже не на ґрунті однієї лиш людської природи, а з спонук іншого порядку.

в) Смерть також властива упавшій людській природі. Вона означає поділ двох складових елементів нашої природи, який настає тоді, коли матеріальний елемент перестає бути придатним для виконання свого призначення. Тоді тіло розкладається і перетворюється знову в неорганічну матерію. Для так створеної істоти смерть неминуча, вона ж є карою, за скоєний людиною первісний злочин. Тут теж зазначимо, що Божої могутності вистачає, щоб перешкодити цьому розділу. Таке втручання пояснювалось би не нашою природою а Божим планом, скерованим на здійснення якоїсь мети, яка є поза нами.

Людина, як ми вже говорили, підлягає різним суперечливим прагненням. Особливі потреби з одного боку є в душі, а з другого боку – в тілі. Яка частина повинна підпорядковуватись іншій? І де настає синтез?

Очевидно, він може наступити лише в галузі душі. Людина справді мріє лише про абсолютне щастя, про абсолютну істину чи абсолютну красу; це прагнення до безмежного і прагнення до нього вноситься в людське життя душею. Тому лише душа може знайти в своїй власній галузі повноту того, чого шукає людина.

Але відбувається так: чутлива істота лякається прагнень і потреб душі. Вона боїться втратити свої права, і тому намагається, напружуючи усі свої інстинкти примушувати душу здійснювати у матеріальному світі єдність складної людської цілості. Душа, якщо вона здорова, протидіє цьому; але тоді вона віддана спокусі перевищувати свої права.

Ця протилежність потягів, що виявляється в нашій істоті і є те, що називаємо хтивістю, яка так само властива природі людини як незнання і терпіння.

Таким чином хтивість не є наслідком первісної провини і тим більше не означає невдачі творіння; вона – закономірний результат складної людської цілості, абсолютної природної взаємодії двох елементів, хоча в кінцевих планах Творця обидва вони створені для того, щоб гармонійно

розвиватись і, поєднуючись утворити людську особистість.

Розрізняємо тілесну хтивість.

В розіграваному конфлікті тіло приваблює душу, спокушає її, хвилює, обіцяє задовільнити її бажання і закони, переконує у тому, що все, чого шукає близько, і його можна здобути негайно у матеріальному світі.

Душа часто піддається цій звабі, аж поки не усвідомить помилку і не опам'ятається і не примусить тіло підкоритись їй прямувати за нею у її прагненні до вищих і тривалих благ. Людина може прикувати душу до плоті, аж поки душа не помітить, що сподівання, даровані розпустою, обманливі, що овоч, такий привабливий на вигляд, насправді гіркий і, що тіло ніколи не задовольнить шукаючої людини.

В такому ж становищі знаходиться і той, хто перетворює в життєву необхідність гроші, кохану жінку, чи навіть тютюн, зосереджуючи на цьому свої думки, прагнення і усю свою діяльність, хто думає своє покликання до безконечності заповнити чутливими речами.

«Коли ми прагнемо закрити безконечну потребу в кінцевих речах, коли якусь річ або обличчя людини ми любимо так, ніби вони могли нам дати Бога, вибране нами вбоге багатство розсипається на очах і в руках наших полишається лиш трохи земного пороку».

(Ж. Муру, «Християнська ціль людини»)

Людина створена для того, щоб віднайти своє щастя в Бозі. Її розчарування, її оскома, повинні їй довести, що йде вона по невірному шляху, коли намагається лише в матеріальній галузі здійснити єдність своєї істоти. Людина тоді піддається міражу: шукає оазис, який існує, але існує там, де вона бачить скороминаючі і обманливі відблиски. Як часто шукає людина небо в помийній ямі!

«Людина створена для того, щоб мислити: в цьому уся її гідність і уся заслуга. І обов'язок її – мислити як належить; порядок думки починати з себе, свого Творця і від свого призначення. А про що думають у світі?

Лише про те, щоб розважитись, розбагатіти, стати відомим, царем, не задумуючись про те, що значить бути царем і бути людиною».

(Паскаль)

Однак, необхідно підкреслити, що поряд з хтивістю плоті, котра жертвує потребами душі на користь тіла, можлива і хтивість душі, яка полягає в тому, що душа живе, не рахуючись з законними правами тіла, і жертвує попутником, аби легше витати. Якщо душа вперто відстоює такий однобокий підхід, суперечливості в захопленнях позначаються в глибині без сумніву не так різко, як внаслідок тілесних переваг, але настільки ж реально і навіть, можливо, глибше; рівновага буде порушена цього разу з вини надмірних вимог душі. І знову ж, щоб запобігти цьому необхідне особливе Боже втручання, яке й тут виправдовується лише вищим призначенням людини, яка покликана, аби його здійснити.

Висновок.

Людина у своєму природному стані складається з матерії і духу, підлягає незнанню, терпінню і смерті, зваблюється в різні боки душевними і плотськими прагненнями, які хоч і позитивні самі по собі, але погребують гармонійного поєднання.

Завдання, що його Бог дав людині, полягає частково в тому, щоб впорядкувати і розвинути ці прагнення, аби стати особистістю і поступово в самому собі завершити діло Творця, не жертвуючи ані духом для тіла, ані тілом для душі.

Розділ VII ЗАКОНИ ПРИРОДИ

Створюючи світ, і в тому числі людину, Бог згідно раніше наміченому плану залишив свою справу незавершеною (як писав Клодель – ми живемо в акті творення); тому Він заклад у все живе не лише прагнення до завершення тенденцію до прогресу, до повного розвитку, але й закони згідно яких усе повинно здійснюватись в загальній гармонії. Ці закони не нав'язані буттю зверху, вони виражають саму природу буття.

А. Закони фізико-хімічні.

Наукові відкриття

Як ми вже говорили, людський розум прагне відкрити ці закони, формулювати їх, звести в окремі групи (хімія, фізика, геологія і т.д.). Об'єднати їх гіпотезами, вартість яких він поступово перевіряє.

Грунтуючись то на відкриттях, то на припущеннях, людський розум поволі просувається безмірним полем фізико-хімічних законів, якими Бог визначив дивовижну діяльність усієї всесенної. Відступаючи перед «примхами» природи, сучасній науці довелося переглянути закони класичної фізики; але треба підкреслити: довелося змінювати, звичайно, не закони природи, а ці приблизні уявлення про них, які склали собі вчені минулих століть. Таким чином наука не винаходить цих законів, вона їх лише відкриває. Наука, в своєму кінцевому результаті, на свій лад пише гімн Божій славі, вказуючи на мудрість і могутність, які лежать в основі світу, що нас оточує.

«В науці людина лише випрошує у речей частину таємниць їхнього підкорення Богу».

(Монс Гика)

Б. Чудо

Фізико-хімічний закон сліпий: полишений самому собі він вивчає свій результат.

Треба відзначити, що сучасна наука приходить до заперечення строгого детермінізму законів і признає в їх дії сітку випадковостей, галузь, в якій розігруються винятки із закономірностей. В такому розумінні чудо могло б здійснюватися, якраз у цій галузі, розширюючи її, або, навпаки, звужуючи. Чудо явилось би тоді Божим втручанням, що діє на частину випадковостей в природних законах, для того, щоб вплинути на наш розум.

Але кожен законодавець може припинити дію встановленого ним закону.

Внаслідок того ми допускаємо, що Бог може втручатися всупереч законам природи і робити з них винятки, Його всемогутність не обмежується речами, які він створив.

Але для чого Бог мав би змінити хід речей? Напевне не для того, аби виправити своє діло, що суперечило б Його мудрості, а лише з метою, що перевершує природний стан речей, тобто з метою надприродною, наприклад для підтвердження даного ним для нас Об'явлення.

Чудо в прямому значенні цього слова, тобто втручання Бога всупереч законам природи, не обов'язково піддається спостереженню, може трапитися, що Бог припиняє дію одного з своїх законів так, що ми цього не помічаємо.

Бог закликав нас до надприродного життя. Об'явлення – це факт; і таким чином треба думати, що Бог творить чудеса. А якщо це так, то хто з нас може твердити, що він не був, сам того не помічаючи, предметом особливого Божого піклування, іншими словами, що в житті його не було місця чуду?

Тому, в свхаристичній тайній молитві священик дякує під час кожної літургії Богу за «явні і неявні благодіяння».

Зрозуміло, що Боже втручання може також відбуватися для того, щоб дати нам усвідомити Його дії і мету, задля яких Бог порушує природний порядок речей. Практично, Церква зупиняється лише на тій категорії чудес, а це значить, вона називає чудом у стислому значенні слова всяке Боже втручання, яке суперечить законам природи, що одночасно є наглядним і здійснюється для підтвердження цих або інших даних Об'явлення. Тому що Об'явлення може мати своєю метою лише повніше розкриття Божої любові до нас, то чудо, яке підтверджує окремі випадки Об'явлення, завжди є знаком не Божої могутності, а Божої любові.

Якщо можливим є Боже втручання в наше життя без нашого відома, шляхом припинення дії того чи іншого природного закону, то й навпаки існує небезпека приписування Божому втручання тих явищ, які мають суто природний характер. Наприклад, запалала церква, але вогонь зупинився на стіні, де висіла ікона Матері Божої, кажуть, що сталося чудо, що само по собі, можливо й те, що вогонь припинився через брак кисню чи ще з якоїсь іншої причини і ікона вціліла лише тому...

Тому, до кожного випадку, коли йдеться про наявність чуда слід підходити дуже обережно.

І знову маємо широке поле для зневіри і упередження одних і надмірної віри інших, які у всьому схильні вбачати Боже втручання. Обмежимося же лише встановленням тієї обставини, що Бог може творити чудеса, і що Боже втручання може виправдовуватися лише такою метою, яка перевищує природний порядок речей.

В. Природні закони людини

Людина має певні покликання; з цього випливає, що для неї теж існують затверджені в своїй людській природі правила, яких вона повинна дотримуватись і закони, яким вона повинна підпорядковуватись. Нагадаємо, що ці закони не дані нам звище, вони складають вираження найістотніших потреб нашої природи і без виконання їх не може бути щастя. Але в протилежність матеріальним істотам людина є вільною, тому вона може заперечувати ці закони. Закони, незважаючи на це, залишаються недоторканими і їх заперечення спричиняться до різних ускладнень. Вибита кістка спричинює біль, а поганий спосіб життя раніше чи пізніше викличе терпіння, яке буде карою.

Цей природний закон приписує людині все необхідне для її гармонійного розвитку і забороняє усе, що заважає їй досягти цієї мети. Тому він накладає на людину певні обов'язки відносно неї самої.

Але в дійсності людина залежить від Бога; це значить, що вона повинна шанувати цю залежність, признавати права свого Творця, бути вдячною Йому за Його дари. З цього випливають обов'язки відносно Бога.

Врешті, на землі людина живе не сама. У інших людей такі ж покликання і такі ж права, що й в неї, в тому числі вони мають право вимагати недоторканості того, що дав їм Бог. Звідси випливає для людини низка обов'язків справедливості відносно ближнього.

Окрім цього, дари, що їх отримує кожна людина від Бога, даються їй для того, щоб продовжувати справу любові відносно інших людей; а це значить, що на кожній людині лежить обов'язок любові, тобто обов'язок співпрацювати з Богом для добра інших. Сукупність усіх цих обов'язків складає природний закон. Людина, котра виконує ці обов'язки, тим самим утримує і виховує природну релігію, іншими словами, вона поважає зв'язки, які єднають її з усім оточуючим.

В. Совість

Природний закон пізнається завдяки совісті, що світлом душі, яке дозволяє нам вбачати добро, яке повинно бути виконане, і зло, котрого необхідно уникнути або виправити. Кожна людина може шляхом глибоких міркувань відкрити в собі деякі прості і наглядні причини, які повинні керувати її діяльністю і скеровувати до визначеної мети: не красти, не вбивати, шанувати Бога. Інші є принципи виводяться логічно, наприклад: не користуватись необачно зброєю, що може призвести до смерті чи каліцтва ближнього. Інші принципи виводяться, коли совість вже добре розвинена. Тоді сумління застосовує принципи природного закону до конкретних випадків, на кожен з яких вона відповідає, що дозволяється, а що заборонено. В застосуванні цих принципів совість зустрічає реакцію усієї людської істоти, – уявлення, а особливо, чуттєвості. Вона приносить свій присуд, але її голос може легко потонути в шумі пристрастей; буває, що пристрасті врешті-решт заглушують совість. Воля, просвічена совістю приймає рішення, за що відповідатиме в тому чи іншому значенні уся людська істота. Це буде означати, що людина послухала голосу совісті, або ж його не дослухалась.

Г. Заповіді Божі

Як ми вже говорили, природний закон можна збагнути розумом, якщо дати йому діяти самостійно. Але чи багато людей, здатних заглибитись у себе, або оволодіти тим дороговказом? Чи не можна сподіватись, що Бог відкрив людству правила поведінки і дії, які він написав в глибині людських душ? Релігії різних віровизнань стверджують, що Бог передавав людям деяку сукупність наказів, які є не чим іншим, як зведенням основних принципів природного закону.

Ці закони, дані Богом в Об'явленні, ми називаємо Божими заповідями. Це копія закону, написаного у самій природі людини, мета якого її повний розквіт.

Згідно вчення Сократа, чиста совість є величезним щастям і величезним нещастям – совість нечиста (Апологія Сократа). З цієї ідеї Сократа походить природна мораль Платона, Арістотеля і Канта. Важливо відзначити, що найвизначніші представники природної моралі не можуть обійтись без ідеї Божества, як верховного законодавця.

Розділ VIII ПРИРОДНІ ЛЮДСЬКІ СПІЛЬНОТИ

За своєю природою людина належить до двох спільнот: Сім'я – природна спільнота, що призначена служити продовженню людського роду і забезпечувати розвиток людини до зрілого віку.

Держава – природне суспільство, – призначення якого допомагати сім'ям і особистостям виконувати їх призначення. Ці дві спільноти природні для людини. Але не забудьмо, що людина належить до багато ширшого суспільства, якому вона повинна служити – людству.

Другий акт

ЗАКЛИК ДО ВИЩОГО ЖИТТЯ

Християнство вчить нас не лише того, що Бог створив людину, зробивши її трудівником на будовах вселенної. Згідно задуму Творця, людина повинна бути залучена таємничим, але дійсним чином до власного життя Божества в такій мірі, в якій лише обмежена істота може бути до нього залучена. Такою є смілива християнська точка зору: між ізоляціонізмом, який залишає Бога далеко від Його творіння і пантеїзмом, який зливає їх в єдину істоту. Християнство приймає це з проміжних, рішень, які в найбільшій ступені наближають Творця до Його творіння, не зливаючи їх.

Зближення доходить до краю межі, оскільки створена людська особистість може приймати участь у житті Божества. Але злиття немає. Головна різниця між Богом і Його творінням залишається чіткою. Бога не принижує і не змінює контакт з людиною. Чи приймає чи відкидає людина цей надприродний дар, багато чи мало людей беруть участь у Божественному житті – Бог залишається незмінним. І з другого боку поступаючи в сяйво Божественного життя людська природа не розчиняється і не гасне. Те, що вона одержує, не суперечить її природі; це непередбачене розкриття.

«Що могло б означати надприродне начало, котре спотворювало б природу? Як можна уявити Бога Спасителя котрий вимагає від своїх бранців відректися від Бога - Творця? Благодать не знищує природи а, навпаки, вона доводить її до досконалості завдяки своїм особливим властивостям».

(Г. Тібон,

«Кармелітське вивчення» 1939р. т.1)

БЛАГОДАТЬ

Цю ласку дає нам Бог не за наші заслуги, а у виключному порядку, тому на церковній мові вона позначається терміном «благодать» (дар не за заслуги), або «освячуюча благодать» (яка робить нас святими і милими Богу). Благодать, таким чином, є піднесення нашої істоти через те, що Бог залучає нас до Свого власного життя. Жодне створіння за своєю власною природою не може вимагати участі у Божеському житті; відтак ця Божя ласка є повністю добровільним даром. Це проникнення у повноту життя Божества викликає глибокі зміни у нашій істоті, пронизуючи її промінням, яке не знищує людської природи, (а тим самим і свободи, тобто свободи волі, яка як відомо, органічно пов'язується з природою людини, як це виходить з вчення святого Мартина папи Римського і святого Максима Ісповідника.

Воно надає їй нової, надлюдської, богоподібної якості, подібно, як залізо в полум'ї набирає виняткової якості, не змінюючи своєї природи. Оскільки Бог живе в нас, освячуюча благодать називається також оживляючою. Тому, що Бог безперервно діє, співпрацює з нами в кожній з наших дій, благодать називається діючою. Таким чином Бог проявляє свою присутність послідовними втручаннями, відповідно до дії нами виконуваної.

Вникаючи в нашу людську діяльність, якою б скромною вона не була, Бог підіймає кожну нашу дію і надає їй богочоловічої, а тому й вічної вартості.

Згідно Божого задуму, людина піднесена таким чином до надприродного рівня, не перестав після цього піддаватись випробуванням; але в тій мірі, в якій вона ревно виконує своє покликання, вона ще більше зміцнює свій зв'язок з Богом аж до того часу, коли досягне з ним кінцевого зближення.

Так в основних рисах вимальовуються ті напрями, які Бог дає людству: вже тут, на землі, Він потаємно віддає Себе людям, щоб привести їх до життя вічного, в сімейному єднанні з Ним. Це прекрасно висловив Князь Гика:

«Що таке благодать? Нетерпляче Боже очікування». Тут по-новому відчувається діяльність Бога, який є самою лиш любов'ю.

ДОДАТКОВІ ДАРИ БЛАГОДАТІ

Аби ніщо не порушувало цієї близькості, до якої Творець закликає Своє творіння, Бог згідно церковному вченню приєднав до освячуючої благодаті деякі додаткові дари, призначення яких полягає якраз в тому, щоб перемогти згадані вище природні «слабощі» людини: незнання, слабкість, хтивість, смерть.

1) Щоб людина в питанні наряду свого життя не блукала на важкому шляху від невдачі до успіху, Бог дав їй дар знання.

Автор має на увазі надлишок Божої любові, яка не задовільняється природним і іноді дуже тривалим ходом свого Промислу і скорочує Його терміни полум'ям своєї любові. Коли б Бог не скоротив цих днів не врятувалась би жодна плоть. Це відноситься до всіх наших випробувань.

Завдяки цьому дару людина одержувала знання внутрішнє, що не підлягає сумніву, не залежить від почуттів, знання матеріальної і духовної реальності, можливість з винятковою легкістю сприймати реальність через почуття.

Діяльність почуттів, зрозуміло, не знищувалась і не втрачала свого значення, вона продовжувала давати людині чуттєве знання, яке має свою привабливість, але вже не здатне збити дух з істинного шляху.

2) Щоб людина не терпіла від інших матеріальних істот, Бог дав їй дар безпристрасності.

Людина залишається заглибленою в світ з безліччю істот, що його наповняють, але не зустрічає вже нічого, що могло б її ранили, або перешикодити її прагненням.

3) Щоб людина не підлягала невмолимому закону смерті, Бог дав їй дар безсмертя, що збагачує не душу, яка є й так безсмертна сама по собі, а усю людську цілість, яка по своїй природі є нестійкою. Таким чином людина повинна була переходити від земного випробування до небесного блаженства, не переходячи через розрив тіла і душі, тобто не знаючи смерті.

4) Щоб людина, яка є одночасно тілом і душею, істота розумна і чутлива, не була віддана на внутрішню боротьбу для забезпечення постійної переваги розуму над інстинктами, Бог дає їй дар внутрішньої єдності, який оберігає її від усякої хтивості. Через це тіло, не втрачаючи своїх законних потреб, підкорилось душі; пожадливість почуттів, як і нестримний потяг до матеріального існування. Єдність складної людської цілості здійснювалась на вищому щаблі.

ГАРМОНІЯ СТВОРЕННЯ

Таким чином благодать встановлювала в людині досконалу гармонію, незрівняну з тим, чого б могла досягти природа своїми власними силами. Зовнішній світ був абсолютно підкорений людині і допомагав їй в досягненні її мети.

В самій людині почуття були повністю підкорені розуму, тіло підпорядковане душі, розум цілковито просвічений. Душа повністю наповнена життям Божества. І в тому житті вона черпала силу і знання, які допомагали їй продовжувати незакінчене діло Творця. Через створення – діло любові – протікав могутній потік любові, який об'єднував між собою і Богом усі істоти від найскромнішої до найвищої.

«Не лише душа, – увесь світ і матеріальна природа виносяться на надприродний план. Матерія як наш розум і наша воля знаходить в надприродному дарі вищий центр розвитку і єдності; істинний принцип від тепер животворячий світ, – це впровадження в нього надприродної основи».

(Ж. Леві,
«Перед очима невіруючого»)

МОЖЛИВІСТЬ ВИНИ

В цій чудовій будові могла статись лиш одна тріщина, одна-єдина, через яку могло проникнути усе зло. Ця тріщина могла статись у людській волі, тому що та воля, хоча й підтримувалась Божою дією, все ж залишалась зовсім вільною. Якби Бог скасував цю свободу, Він, цим самим, відмовився б від задуманої ним справи, тому що Він зробив би з людини не свідомого

співробітника, а звичайне знаряддя. Згідно Божого задуму ця свобода повинна була поважатись, але цим самим людині надавалась можливість протистояти Божому задуму, повстати проти Бога, зруйнувати велику справу, на велику шкоду, звичайно не для Бога, а для самої людини. Супротивитись Божій справі означало також: відмову від життя разом з Богом, тобто відмова від благодаті, а значить; людина залишалась без надзвичайних ласк, які приходять з благодаттю. Наслідки такого бунту могли бути лише катастрофічні.

ДЕРЕВО ПІЗНАННЯ ДОБРА І ЗЛА

Одна єдина життєва настанова давалась людині: довіритись Богу і в питанні свого власного життя повністю покластись на Нього. Цю ідею Біблія подає образно. В розповіді про створення світу вона говорить, що людина, поселена в райський сад, не повинна була торкатись дерева пізнання добра і зла, тобто верховних прав самого Бога: вона повинна була залишити Богу самому визначати, що є добром, а що – злом для людства.

ГУМАНІЗМ І НАДПРИРОДНЕ НАЧАЛО

Божий задум полягав таким чином у тому, щоб ввести людину у своє внутрішнє життя, усе інше було створене лише для цього.

А Божий задум незмінний.

Отже і нинішня людина покликана до того зближення з Богом; знайти своє щастя вона може лише тоді, коли живе в проміннях Божественного життя, приймаючи благодать. Для людини бути в стані рівноваги означає бути в надприродному стані. Отже будь-яка спроба створювати свою особистість, розміщаючи центр її ваги в будь-якому іншому місці приречена на невдачу. Якщо людина обмежується тим, що гармонійно розвиває свої природні здібності, вона буде вежу, яка ніколи не може бути закінчена, і яка кожен мить готова впасти.

Таким чином гуманізм – це формула, якої шукають філософи, мислителі, вихователі, щоб здійснити ідеальний людський тип, повинен рахуватися з Божим задумом в усій його повноті. З цього випливає, що при існуючому порядку світобудови, цілісний гуманізм повинен включати надприродну основу.

ПЕРЕДАЧА БЛАГОДАТІ

Згідно з наукою Церкви, кожне покоління людей мало завдання передати наступному поколінню не лише природне життя, а й благодать, разом з особливими дарами, які її супроводять.

Закон солідарності, що керує природним порядком речей і ставить нас у залежність від діяльності інших людей, поширювався також і на надприродний світ.

Якби родичі втратили надприродне життя, вони вже не змогли б передати його своїм дітям, як труп не може передати природного життя. Щоб до кінця зрозуміти, чому Бог вписав в людську природу цей таємничий закон солідарності, треба бути самим Богом.

Але ми можемо також твердити, що встановлюючи цей закон, Бог керувався любов'ю, бо Він є сама любов. Значення і красу цього зрозуміємо краще, вивчаючи тайну відкуплення.

Третій акт

ПЕРВОРОДНИЙ ГРІХ

Християнство, навчаючи нас, до якого зближення з Самим Собою покликав Бог Своє творіння, твердить, що перше покоління людей через свою вину втратило запропонований їм надприродний дар, без якого пізніше, згідно з законами солідарності залишились усі наступні покоління.

Сприймати цю істину дуже важко, вона приводить в подив багатьох мислителів. Немає іншої церковної догми, яка б піддавалась такій кількості помилкових і самовільних тлумачень. Цьому первинному злочину інкримінують усе зло, від якого ми терпимо. Буває навіть, що звинувачують Бога в недбалстві, непередбачливості, жорстокості: чому прийняв Він такі погані міри?

Чому з усіх можливих варіантів Він вибрав саме те людство, яке свідомо повинно було згрішити?

Чому між людьми Він встановив цей страхітливий закон солідарності, через який невинні стають жертвою чужої волі?

Чому допустив можливість уже в першому поколінні зіпсувати свою справу? І т.д.

ПЕРЕДБАЧЕННЯ ГРІХА

Нагадаймо перш за все, що Бог хотів створити істоти, здатні до абсолютного і добровільного співробітництва в Його справі, але даючи людям владу співпрацювати з Собою, Бог неминуче творив людину здатною грішити.

Погано використовуючи отримані дари, створіння приписувало собі безглузду можливість боротись з Богом і супротивитись здійсненню Його задуму.

Таким чином створюючи людину. Бог передбачив можливість гріха, як наслідка зловживання даром свободи. Якщо Бог не зупинився у своєму творчому акті, то будьмо певні, що Він передбачив у своєму творінні суму добра, яке безконечно перевищує усе зло, породжене бунтом людини.

ГРІХ АДАМА

а) Як ми вже говорили, вразливою точкою була воля людини, яка стаючи вільною, могла вступити в суперечку з Божою волею: отже, відмова від Бога була наслідком поганого вчинку рішення волі.

Лиш богослови вважають, що в гріху Адама розум, серце і чуттєвість зіграли деяку роль, але воля несе за нього головну відповідальність, як і у всякому важкому гріху. Це уявлення більш органічне і близьке людській природі: уся людина бере участь в гріху. В усякому разі це не був гріх дитячого незнання, або фатальний збіг обставин: Адам здійснив його зовсім свідомо.

Людина захотіла шукати свободу не в Бозі, а в сваволі. Вона допустилася непослуху в якійсь галузі, яка в Об'явленні не уточнена, але цей непослух заключав у собі шукання незалежності відносно Бога, що було рівнозначне відмові від дружби з Ним. А це було рівнозначним скасуванню елементу, властивого кожній створеній істоті. Отже було кроком до самознищення.

Це означало відмову віднаходити у Бозі свою точку опори, перетворити самого себе у свій власний центр і втратити рівновагу. Це означало відкинути порядок, встановлений Богом, і порушити світову гармонію.

Перший людський гріх в основному здійснився: гріх гордості, невірності і невдячності.

«Створений бог, яким був чоловік, за сміливим висловом Блаж. Августина, не зрозумів того, що він не міг бути богом лише силою своєї природи, а міг стати таким лише приєднавшись до істинного Бога»

(Католицький Богословський словник,
ст. «Первородний гріх»)

БІБЛІЙНА РОЗПОВІДЬ

Повернемось до розповіді в Книзі Буття. В ній ми знайдемо те, що зараз висловили. Виникає враження, що спокуса появилася ззовні: протягом розповіді говориться про злого духа, який появився, щоб збуджувати апетит перших людей! Але чи потрібно підкреслювати, що це зображення демона у вигляді горячої змії відображає матеріальне і образне сприймання речей? Треба виділити те, що відзначене наукою Церкви:

Перед людиною Бог створив вільних чистих духів (філософія здорового глузду допускає таку можливість); деякі з цих істот зловживали своєю свободою, щоб шукати у собі самих джерело свого щастя, в той час, як тим джерелом міг бути лише Бог; їх гордість привела їх до упадку. За законом солідарності, який об'єднує усі створені істоти, як матеріальні так і духовні, ці збунтовані ангели стали шкідливими для інших створінь. Таким чином можна зрозуміти, що прагнучи поширити на інших зло, яке вони ввели в самих себе, ці упавші істоти постарались і людині прищепити думку теж обходитись без Бога; «Якщо будете їсти з цього плоду, будете, як боги». А це й була самотність, якої не доставало людям: бути як Бог, жити незалежно, абсолютним господарем над собою.

НАСЛІДКИ ДЛЯ АДАМА

Вони мають багато аспектів: порушена чудова гармонія усього творіння. Тріщини скрізь:

а) Передовсім в неминучому розриві з Богом. Запрагши стати подібним Богу, людина стала його суперником. Немає більше освячуючої благодаті, нема більше доступу до вічного блаженства. Книга буття каже, що Бог вигнав Адама і Єву із своєї присутності. Людина – Божа дитина, знову стає простим створінням, замість того, щоб здійматись усе вище, вона падає до людського рівня.

б) Далі відбувається розрив із зовнішнім світом. Людина втрачає будь-який контроль над матеріальним світом. Тільки ціною праці, віднині важкої, вона нині добивається деякої влади над світом; після тисячоліть зусиль і жорстоких невдач, вона дійде до тієї точки, де знаходимось зараз ми, що вже не так і багато!

З іншого боку матеріальний світ повинен був допомагати людині в її піднесенні до Бога. З моменту, коли людина розірвала свої відносини з Богом, істоти, що стоять нижче за неї, вже не поспішали підкорюватись людині, і замість того, щоб їй допомагати, часто ставали їй на перешкоді.

«Увесь світ виявився заражений першим гріхом. Творіння і людина являють єдність... З дня, коли серце людини відвернулось від Бога... усі речі для неї виявились роз'єднаними, без скерованості, перетвореними в стан нерозкритих цінностей, які піддаються будь-якій сваволі в залежності від захоплень душі».

(Ж. Муру,
«Християнське значення людини»)

Розповідь Книги Буття тут досить ясна: «Проклята земля через тебе», – говорить Бог Адамові. Це значить, людина скрізь зустрічатиме опір і змушена буде важко працювати, щоб здобути усе необхідне для життя, залежності від захоплень душі».

в) І врешті це було порушенням рівноваги у самій людині. Адже дари знання, безпристрасності і інші були пов'язані з благодаттю, коли благодать була втрачена, щезли й вони. Тіло стало піддаватись терпінню і смерті, йому доводиться весь час захищатись від дії інших матеріальних істот і швидше чи пізніше воно не уникне смерті.

І Бог об'явив людині цю кару: «Пмножу терпіння твої» – говорить Він жінці, «в муках будеш родити дітей своїх...» В поті лица твого будеш їсти хліб свій» – говорить Він чоловіку... Це – про терпіння.

«Порох ти є і в порох обернешся» – про смерть.

(Буття III. 9)

Душа вже не буде більше володіти сліпими інстинктами тіла виникне хтивість тіла і хтивість духу. Розум, аби збагатитись, звертатиметься до одних лише почуттів, виходячи з цілковитого неуцтва, він все сприйматиме на дотик, полишений своїм власним засобом. Складні і нерозв'язані запитання виникатимуть перед ним з усіх боків. Воля, недостатньо просвітлена розумом, захоплена з усіх боків низькими прагненнями, легко збиватиметься зі шляху, шукаючи щастя там, де його немає. В світі настає розлад.

Але ніщо не зіпсує в основі. Кожен камінь будови цілий, матеріальний світ не зіпсований і воля ще здатна робити добро. Але все в хаосі. Відтепер людині самій доводиться збирати складові частини своєї істоти і матеріального світу, тоді, коли раніше Бог пропонував їй звільнитись від того зусилля.

ЗБЕРЕЖЕННЯ БОЖОГО ПЛАНУ

Провина одного створіння не могла змінити Божого задуму, який є незмінний. План Творця зберігся у всій своїй повноті: людина полишалась покликаною до життя в зближенні з самим Божеством; свою бездоганну рівновагу вона не могла знайти інакше, аніж в надприродному стані, в якому знаходилась від початку. Щоб людина не робила, вона засуджена на вічне невдоволення. Адже кожна наша справа, на початку така бажана, при завершенні приносить розчарування. По цьому боці своїх радощів вона завжди бажатиме повернути втрачений рай.

Даремно вона в пошуках щастя на землі створюватиме найкращі філософські, економічні, соціальні системи; її зусилля приводитимуть до невдач, тому що в них не вистачає найістотнішого елементу – немає життя в благодаті, розквіту її істоти у зближенні з Богом.

ПЕРЕДАЧА ПЕРВОРОДНОГО ГРІХА І ЙОГО НАСЛІДКІВ

Випадок з Адамом в дійсності нас майже не цікавить, гнітить нас наше власне приниження і викликає обурення! Так, ми стали жертвою необачності далекого предка, з вини одного і здавалось би без всякої нашої участі ми засуджені на неуцтво, недуги, смерть!

І таке чинить Бог?!

Хіба ж це не разючий приклад несправедливості, яку ми осуджуємо у людей?

Але поміркуємо:

а) Перш за все завважимо, що в своїх претензіях люди домагаються лише дарів, які супроводжують благодать (захист від нещастя, хвороб, смерті), а не про саму благодать. Бути Божими дітьми, брати участь у внутрішньому житті Божества не так вже й вабить. Звільнитись від зубного болю, знайти без труднощів розв'язання математичної задачі, от це б їх влаштовувало!

«Ви скажіться, що закон солідарності зашкодив нам в Едемі, то радійте тепер від того, що він діє на нашу користь на Голгофі. Ці дві події тісно пов'язані промислом, лише гра розуму може їх розділити, і це не добра гра; тому, що буде і сумний випадок невдячності – відмовляти Богу за відкуплення, для того, щоб приписувати Йому помилки в творенні».

(Сертильянж,
«Катехизис невірних»)

Окрім цього, де впевненість, що ми вчинили б не так, як Адам?

Чи зберегли б ми для себе надприродні дари, які отримав він? Чи не повинні ми визнати, згадуючи про свої власні провини, що в своїх відношеннях з Богом ми проявили б менше розв'язності аніж він? Ясно, що так ми заслужили б з власної вини те ж саме, що тепер терпимо з вини іншого. А якщо так, то чи така вже велика різниця? І якщо ми порівняємо ті лиха, що їх терпимо з особистої вини, з лихом накликалим через первородний гріх, хто кого перевершить?

У всякому разі справедливіше було б надати право обмірковувати питання первородного гріха і виявляти претензії тільки тим, хто праведний перед Богом?

Та виявляється, що коли ми станемо слухати святих, то дізнаємось на превеликий свій подив, що вони сприймали без заперечень догму первородного гріха і його наслідки... Хоч і великі наші втрати внаслідок первородного гріха, але головне від нас не забрано – людина залишилась образом і подобою Бога.

Хто дозволить собі говорити про несправедливість, якщо після порушення законних вимог влада не лише прощає, а ще й надає винним особливі пільги?

А тут саме так відбувається: Бог прощає, даруючи нам Христа. Залишається лише нагадати пісню, яку співають на Заході в Пасхальну ніч: «О, щаслива провини, яка дала нам можливість мати такого Відкупника!»

г) І врешті, щоб повніше зрозуміти первородний гріх, треба повернутись до того таємничого, але дійсного закону солідарності, який керує як рухом зірок, так і розвитком клітин нашого тіла і встановлює між усіма людьми єдність у першій людині.

Звичайно, нам важко терпіти наслідки первородного гріха, як і від провин і неувagi інших людей, але не треба забувати, що завдяки тому ж закону ми отримуємо майже усі блага, якими користуємось!

Завдяки йому ми користуємось піклуваннями наших родичів, працею гірника і лікаря, пастуха і хлібороба, кравця і астронома.

«У світі усе пов'язано. Від електричного струму солідарності дрижить увесь ланцюг істот при кожному коливанні найменшої ланки. Все дає і усе отримує. Усе діє і викликає зустрічні дії».

(Е. Елло, «Філософія і атеїзм»).

Усе, що бачимо довкола, усе в нас і на нас – плід праці безіменних трударів, організований за законом солідарності, аби нам допомагати.

А якщо так, то чому ми повинні бачити лише негативний бік цього закону? Навіщо вимагати від Бога, щоб Він стосував його односторонньо, лише на нашу користь?

«Якщо постаратись підвести повний і чесний підсумок, то стане ясным, що солідарність діє незрівнянно більше на добро, аніж на зло. Нам рисують неможливий світ, коли поступаючись сентиментальним захопленням вимагати, щоб грандіозна, гідна подиву космічна солідарність пронизуюча віки, простори і світи, діяла однобоко, єдино і виключно для тимчасового добра людей»

(Буажело,
«Філософські постулати трансформізму»)

Висновок

Чи задоволений читач прочитаним? Ні!

Залишається багато таємничого, і цього слід було чекати: сама тема перевищує нас.

«Ми бачимо цілісне обличчя людини і признаємо його гармонійним. Але уявіть собі розумну і розсудливу мурашину, яка мандрувала б по нашому обличчі і відкривала б одну за одною його частини: «Для чого ці долини рота і очей? Чому гора у вигляді носа? Одноманітна рівнина була б набагато краща і вигідніша! Ми мурашини цього світу; цілість захована перед нашим зором. Ми бачимо лиш найменші дрібниці і по них хотіли б судити про все!»

(Дюплесі, «Апологетика», т.1)

Тільки одне єство стоїть над людською драмою і розуміє її – Бог. Він знає, куди веде світ. І щоб розуміти точку зору Бога, треба було б бути Богом.

І все-таки, чим більше ми заглиблюватимемось в нашу тему, тим яснішою буде для нас проблема первородного гріха, хоч вона й залишиться тайною віри. Врешті-решт, це виявиться для нас як епізод другорядного значення, як випадок використаний Богом, щоб дати нам новий доказ Своєї любові у Відкупленні.